

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Självbestämmande inom bostad med särskild service enligt LSS

ur personalens perspektiv

Beatrice Berglund & Martina Åkerman

Kandidatuppsats (SOPA63)

VT 2016

Handledare: Lotti Ryberg Welanders

Examinator: Lupita Svensson

Abstract

Authors: Beatrice Berglund & Martina Åkerman

Title: Self-determination in housing with special services according to LSS - from the staffs perspective

Supervisor: Lotti Ryberg Welander

Assessor: Lupita Svensson

The aim of this study was to examine how staff working in housing with special services deal with the concept of self-determination, how they describe methods they work with and how this can be understood by theories of power. The study was conducted through interviews with eight different personnel from five different group homes, all of them working with individuals with intellectual disabilities. The analysis was based on theories of power – relational power, different ways power can be disguised and pastoral power. The analysis shows that the personnel associate self-determination with ability to understand consequences of ones decision. The personnel describes that the service-user at the group home where they work have self-determination, but that they sometimes need to limit it due to reason of care for the individuals well-being.

Key words: Self-determination, intellectual disability, home with special service, personnel, power.

Förord

Vi vill rikta ett tack till våra intervjupersoner, era erfarenheter och tankar har gjort denna studie möjlig. Tack till de arbetsledare som hjälpt oss komma i kontakt med intervjupersonerna. Tack också till vår handledare Lotti Ryberg Welander för råd, konstruktiv kritik och intressanta diskussioner.

/Beatrice Berglund och Martina Åkerman

Innehållsförteckning

Problemformulering	6
Syfte.....	7
Frågeställningar.....	7
Avgränsning.....	8
Kunskapsläget	8
Litteratur och artikelsökning.....	8
Tidigare forskning och FoU-rapport.....	8
Sammanfattning av kunskapsläget.....	15
Teori	16
Relationell makt	16
Maktens uttryck	17
Diskurs.....	17
Pastoralmakt	19
Maktens förvandling – om fem maskeringar av maktutövning.....	19
Makten maskeras genom att ses utifrån.....	20
Makten maskeras genom att ses ovanifrån.....	20
Makten maskeras genom att ses som byråkrati.....	21
Sammanfattning av teori.....	21
Metod	22
Metodmässiga överväganden.....	22
Metodens förtjänster och begränsningar.....	23
Urval.....	24
Metodens tillförlitlighet.....	25
Bearbetning av empiri och analys.....	26
Etisk överväganden.....	27
Resultat och analys	28
Analys speglat i tidigare forskning.....	28
Analys i förhållande till teori.....	32
Självbestämmande kopplat till förmåga.....	32
Arbetsätt.....	36
Kollektivt och individuellt.....	38
Begränsningar.....	40

Avslutande diskussion	41
Referenslista	43
Bilaga 1 Informationsbrev	
Bilaga 2 Intervjuguide	

Problemformulering

Insatser som finns med stöd av 9:1-10 LSS har genom lagstiftningen som uppgift att främja och stödja brukare av insatserna till självbestämmande. Utifrån lagtexten är självbestämmandet högt prioriterat, samtidigt visar forskning (Giertz 2012; Heller et al. 2011; Larsson 2008; Widerlund 2007) att det i den praktiska verksamheten finns svårigheter med att uppnå självbestämmande för brukare av insatsen.

LSS är en rättighetslag som syftar till att personer med omfattande funktionsnedsättning ska kunna leva ett liv på lika villkor som andra. För personer med funktionsnedsättning innebär effekterna av lagen en starkare ställning i samhället samt att möjligheten till självbestämmande stärks (SOU 2008:77:18). Intentionen med insatserna utifrån LSS är att den enskilda ska tillförsäkras goda levnadsvillkor (SOU 2008:77:29). Verksamhetens kvalité ska säkerställa att den enskilde genom stöd och service ska ha möjlighet att vara med och bestämma samt ha valfrihet och inflytande över de insatser som den enskilde tar del av. Individens självbestämmande ska lika starkt betonas inom alla insatser som finns enligt 9:1-10 LSS. För att stärka medbestämmande och inflytande hos den enskilde ska det inom LSS-verksamheter pågå ett ständigt arbete där det också utvecklas nya former för arbete med dessa värden, exempelvis genom att den enskilde får kvalificerat personligt stöd (SOU 2008:77:40). I slutbetänkandet (SOU 2008:77:43) betonas att boendeinsatsen enligt LSS har en central roll för att uppnå de handikappolitiska målen. Denna insats är viktig då individens identitet till stor del präglas av att ha en egen bostad. Studier (Johansen, Lysvik & Thomasen 2014; Persson 2014; Widerlund 2007) tyder på att det kan finnas svårigheter för personal som arbetar på gruppboende att stödja brukaren till självbestämmande. En svårighet tycks vara att hitta balans mellan förhållningssätt som innebär handlingsutrymme och självbestämmande för brukaren och samtidigt stötta i situationer som brukaren är i behov av stöd. Giertz (2012:202) menar i sin avhandling att personal som jobbar inom LSS verksamheter i sitt uppdrag har möjlighet att med hänsyn till brukarens förmåga stödja brukaren att fatta beslut. Avvägningen mellan brukarens självbestämmande och att se till brukarens bästa kan innebära svårhanterliga etiska dilemma för personal. Giertz (2012:202) menar att detta kan vara grundat i att en traditionell uppfattning och syn på hur stöd till människor med funktionsnedsättning ska utformas fortfarande lever kvar. Det finns också underlag i Giertz empiriska materialet som visar på att de intervjuade ifrågasätter om personal verkligen har kompetens att hantera dessa frågor. Bland annat beskrivs hur personal förhåller sig uppfostrande mot brukare, att brukaren ska lära sig konsekvenser av sitt handlande samt

en kollektivistisk syn på brukaren (Giertz 2012:203 som jämför med Widerlund 2007). Bemötande och att hitta en väg mellan att överbeskydda eller av underlåtenhet inte agera är också svårigheter personal brottas med (Giertz 2012:203). Villkoren för brukarens vardag påverkas av personer i omgivningens kunskaper och bemötande (Giertz 2012:213-214). Omgivningens sätt att betrakta människor med funktionsnedsättning är avgörande för möjligheten till självbestämmande och inflytande och vilken tilltro brukaren har till den egna förmågan (Giertz 2012:213 som jämför med Kjellberg 2002). I sin avhandling kommer Giertz (2012:220) fram till ett individuellt bemötande av individer med LSS-insatser är en förutsättning för att det deras rätt till självbestämmande ska bli verklighet.

Begrepp som självbestämmande och inflytande indikerar en maktrelation (Giertz 2012:15). Därför präglas mötet mellan brukare av en stödinsats och den som är representant för stödinsatsen av ojämlikhet. Ojämlikheten i relationen och individens beroendeställning som kan uppstå i socialt arbete kan därför bland annat analyseras utifrån teorier om makt (Giertz 2012:15 med hänvisning till Järvinen 2002; Mik-Meyer & Villadsen 2007; Karlsson & Börjesson 2011). Möjligheten till självbestämmande betonas och är i hög utsträckning beroende av relationen brukaren har till människor i sin omgivning. Därför är det av intresse att undersöka hur personal ser på självbestämmande och sin roll i förhållande till att uppnå detta värde för brukare som de arbetar för.

Syfte

Syftet är att undersöka hur personal inom bostad med särskild service enligt LSS handskas med begreppet *självbestämmande*, hur de resonerar kring sätt att arbeta med självbestämmande samt på vilka sätt personalens uttalanden kan relateras och förstås med hjälp av begreppet makt.

Frågeställningar

1. Vad lägger personal för innebörd i begreppet självbestämmande?
2. Vilka faktorer upplever personal påverkar självbestämmande för personer med insatsen bostad med särskild service?
3. Hur beskriver personal att de arbetar med självbestämmande?

Avgränsning

I den här uppsatsen intresserar vi oss för hur personal som arbetar på bostad med särskild service enligt 9:9 LSS förhåller sig till brukares självbestämmande och hur de beskriver hur de arbetar med och för brukarens självbestämmande. Vi intresserar oss av en relationell aspekt och ämnar undersöka hur personalen förhåller sig till den obalans som finns i relationen och hur de å ena sidan arbetar för att stödja och möjliggöra självbestämmande och hur de å andra sidan kan uppleva etiska dilemman när olika värde krockar. Vi avser inte att undersöka på vilka sätt brukaren har eller inte har självbestämmande, inte heller är vi intresserade av personalens erfarenhet av hur brukares förmåga kan innebära att självbestämmandet tar sig olika uttryck.

Kunskapsläget

Självbestämmande inom LSS är ett ämne som det skrivits och forskats mycket om. I detta kapitel kommer vi presentera en del av den tidigare forskning som finns inom området och som är tänkt att utgöra en ram för vår studie. Vi kommer börja med att presentera hur vi gått tillväga när vi sökt tidigare forskning. Därefter kommer vi presentera valda delar av tidigare forskning på området samt en FoU-rapport vi anser relevanta för vår studie.

Litteratur- och artikelsökning

Den tidigare forskningen har vi främst sökt efter på Lubserch, Libris och Lovisa (Lunds universitets biblioteksökmotor). För att försäkra oss om att de artiklar vi läst håller hög kvalitet har vi enbart sökt efter publikationer som är peer reviewed. Vi har använt oss av sökord både på svenska och engelska. De ord vi använt är; "självbestämmande", "LSS", "bostad med särskild service", "personal", "self-determination" och "intellectual disability". Genom att titta på Lena Widerlunds (2007) licentiatavhandling och hennes referenser har vi sökt oss vidare och läst bland dem. Forskningsrapporten har vi hittat via Lovisa, genom ovan nämnda sökord.

Tidigare forskning och Fou-rapport

Nedan presenteras en utvald del av tidigare forskning samt en FoU-rapport som kommer utgöra ramen för vår uppsats. För varje publikation kommer vi presentera vad den har för utgångspunkter, varför den är relevant för vår studie samt resultat som vi anser viktiga.

Lena Widerlunds (2007) licentiatavhandling är skriven vid avdelningen för omsorgsverksamhet och hon förefaller ha en bakgrund som socionom. Studien har genomförts i samband med ett projekt för att öka delaktighet och självbestämmande hos brukare med utvecklingsstörning. Syftet var att studera villkor och förutsättningar, genom intervjuer och observationer, för ökad delaktighet och självbestämmande för personer med utvecklingsstörning som bor i gruppbostad (Widerlund 2007:125).

Självbestämmande kräver att den enskilde har kunskap och erfarenhet för att kunna välja mellan olika alternativ, att den enskilde har förmåga att hävda sin åsikt. Samtidigt ska brukarens val och agerande varken skada andra eller brukaren själv, här ligger ett personalansvar. Mötet mellan dessa två aspekter kan leda till etiska dilemman (Widerlund 2007:12). Om personalen har ett ensidigt fokus på självbestämmande så kan det leda till att de bortser från brukarens behov av råd och stöd, vilket i sin tur kan leda till försummelse från personalens sida (Widerlund 2007:96 med hänvisning till Folkestad 2000).

Förutbestämda aktiviteter, exempelvis så kallade ”hemmadagar”, kan vara begränsande för brukaren och det är vanligt förekommande att personalen i huvudsak är de som bestämmer. Om personalen tar över i den aktuella situationen och inte ger något handlingsutrymme till brukaren kan det leda till ett auktoritärt förhållningssätt, medan om brukaren har för mycket handlingsutrymme och för lite struktur leder det till undfallenhet från personalens sida. Ett ensidigt fokus på självbestämmande kan således innebära att personalen ”glömmer” vilka behov av stöd och hjälp som den enskilde brukaren har (Widerlund 2007:95, med hänvisning till Folkestad 2000). Det är brukarens förmåga i olika situationer som ska styra i vilken utsträckning personalen ska begränsa och ”rama in” brukarens självbestämmande. Tanken med veckoscheman är att arbetet blir utfört trots personalbyte, samtidigt som veckoschema också bidrar till kontinuitet och känsla av trygghet för brukaren. Personalen kan hjälpa och stödja brukaren att klara så mycket som möjligt själv genom att planera och strukturera det dagliga livet tillsammans med brukaren. Ett flexibelt synsätt på scheman och instruktioner ger utrymme för självbestämmande och handlingsutrymme för den enskilde (Widerlund 2007:96).

Enligt 10 § LSS så har den enskilde brukaren rätt till en individuell plan, denna ska uppdateras minst en gång per år. En individuell plan som är utformad utifrån brukarens förmågor, behov och önskemål kommer främja brukarens möjlighet till självbestämmande. För att detta ska vara möjligt krävs det att personalen har goda kunskaper om funktionsnedsättningen och vad den innebär för varje enskild individ (Widerlund 2007:100-101).

Många personer som idag bor på gruppboende har erfarenhet av att leva på institution och har lite eller ingen erfarenhet av att göra egna val och fatta egna beslut. Bristen på erfarenhet av självbestämmande är oftast ett större hinder för utveckling än utvecklingsstörningen i sig (Widerlund 2007:109 med hänvisning till Ringsby Jansson 2004). Widerlund (2007:109) skriver att personalen hon intervjuat och observerat inte heller visat på att de arbetar målmedvetet för att öka brukarnas erfarenheter av att själv fatta beslut i det egna livet. Widerlund (2007:123-124) skriver att analysen i hennes undersökning inte visar på att brukarnas självbestämmande och delaktighet ökat i någon större omfattning under projektiden. Orsakerna till detta tros vara att det finns olika hinder och begränsningar i organisationen: ledning och handledning, dåliga relationer och brist i kommunikation (mellan olika aktörer, mellan personal och mellan personal och brukare), men framförallt balansgången mellan att ge handlingsutrymme och struktur till brukaren.

Självbestämmande och delaktighet kan vara komplicerat för personer med utvecklingsstörning eftersom detta är kopplat till kognitiv förmåga (Widerlund 2007:126 med hänvisning till Folkestad 2000). Widerlund menar därför att personalen har en svår uppgift då de ska balansera maktutövning och undfallenhet. Brukaren har enligt LSS rätt att bestämma (SFS 1993:387 § 6) samtidigt bedöms brukaren vara i behov av insatsen för att klara sin dagliga livsföring enligt samma lag (SFS 1993:387 9 §). Widerlund (2007:130) skriver att det vid flera tillfällen gjorts försök att ändra den gamla synen på utvecklingsstörning och omsorgsarbete, men att den lever kvar i det praktiska arbetet. Genom att ha ett individuellt perspektiv i fokus med nya attityder och värderingar menar Widerlund (2007:132) att målen med LSS skulle kunna uppnås även i det praktiska arbetet.

Widerlund skriver i sin avhandling att det kan uppkomma etiska dilemman mellan å ena sidan stödja brukaren till självbestämmande och å andra sidan utöva kontroll. Widerlund (2007) fångar inte bara personalens beskrivning av hur de arbetar genom intervjuer, utan också hur de gör i praktiken genom observation. Widerlunds (2007) avhandling bidrar därmed med två aspekter som vi i vår uppsats inte kommer undersöka, nämligen brukares perspektiv och hur det går till i praktiken genom observation.

I artikeln ”Struggle for self-determination among service users in Norway, skriven av professorerna Johansen, Lysvik och Thomasen” (2014:31) vid Harstad Universitetet, beskrivs de erfarenheter som en före detta boende (Rut) på en av Norges stora institutioner för personer med funktionsnedsättning har av att bo på institution och hur det är nu, när hon bor i egen lägenhet i det lokala samhället.

I Norge avvecklades de stora institutionerna år 1991, då regeringen ett par år tidigare talat för att alla institutioner skulle stängas. De som bodde där flyttade till mindre gruppboheter, eller som Rut, till egen lägenhet. Normalisering och integration blev ledorden för denna process. Ruts 30-åriga erfarenhet av institutionsvård är kantad av kontroll, ett hårt och nedbrytande bemötande där hon som individ inte respekterades. De som bodde på institutionen var under ständig bevakning av personal och möjlighet till privatliv var inte att tala om. Rut berättar om sitt intresse att samla på saker, ett intresse som lett till konflikt med personal. Personalen har regelbundet tvingat henne att göra sig av med föremålen, eller slängt dem utan hennes medgivande. Rut beskriver hur personalen på institutionen försökte få henne att lyda genom att neka henne möjligheten att träffa andra, hur mycket hon fick äta samt tvinga i henne mediciner (Johansen, Lysvik & Thomasen 2014:31-33).

År 1991 flyttade Rut för första gången till en egen lägenhet, efter 30 år på institution. Levnadsvillkoren förbättrades avsevärt för Rut, efter flytten hade Rut samma personal som på institutionen. Personalen fortsatte att ha ett kritiskt och dömande förhållningsätt och försökte fortfarande tvinga henne till lydnad. Förändring av attityden i Norge har förmodligen skett i små steg i samband med att ny personal inom vård och omsorg med högre utbildning anställts, som inte har blivit färgade av kulturen som rådde på institutionerna. I början av 2000-talet genomfördes en utvärdering om bland annat självbestämmande som visade att personer med funktionsnedsättning inte hade mer självbestämmande nu, jämfört med tiden på institution, vilket bekräftas av Ruts berättelse. Enligt Rut så fick hon fortfarande kämpa för rätten att själv bestämma vad som var viktigt för henne i hennes liv. Rut berättar att hennes liv har förändrats mycket och att hon idag har mer inflytande och kontroll över sitt liv än någonsin tidigare. För att personer med kognitiva funktionsnedsättningar ska kunna uppnå självbestämmande utan att dagligen kämpa mot personal som har ett strikt förhållningsätt, skriver författarna till artikeln, att familj, personal, personal inom hälso-och sjukvård samt organisationer ha individens välbefinnande i fokus (Johansen, Lysvik och Thomasen 2014:33).

Till vår studie bidrar artikeln med en värdefull infallsvinkel då den utgår ifrån en brukares perspektiv, vilket vi inte kommer fånga i vår studie. I likhet med annan forskning visar artikeln på förskjutningen mellan verksamhetens intention och hur brukaren själv beskriver att hon blivit bemött på ett annat sätt. Genom artikeln återges varför det är viktigt med självbestämmande för Rut och vad det inneburit för henne med ökat självbestämmande (Johansen, Lysvik & Thomasen 2014:34).

Lottie Giertz (2012:9, 12-13) har i sin doktorsavhandling i socialt arbete studerat insatserna Godmanskap och personlig assistans enligt LSS för människor med omfattande funktionsnedsättning, där hon genomfört en studie om assistans och en om godmanskap. Syftet var ”att undersöka villkor, gränser och möjligheter för individens inflytande och självbestämmande för personer med LSS-insatser” (Giertz 2012:9). För att besvara syftet har intervjuer genomförts med verkställare av LSS-insatser, handläggare, gode män, brukare och anställda inom LSS-området (Giertz 2012:12).

Möjligheten till självbestämmande i insatsen personlig assistans är stor genom att individens rätt till inflytande betonas i LSS (Giertz 2012:12). Forskare (Giertz 2012:12 med hänvisning till Jacobsson 2000; Hugemark & Wahlström 2002 & Askheim 2005) har sett att brukare får faktiskt inflytande över utformningen av personlig assistans. Godmanskapet finns till för att stödja brukaren i att hantera sin sociala och ekonomiska situation samt att ta hand om rättsliga frågor, vilket innebär ett slags ställföreträdarskap. Valet att studera de här två insatserna motiveras genom att de bland annat vänder sig till målgruppen som har insatser enligt LSS där rätten till inflytande och möjliggörande av självbestämmande är stadgat (Giertz 2012:13).

Självbestämmande och inflytande är sammankopplade med en maktrelation. Mötet mellan en personal och brukare präglas av ojämlikhet på grund av att det i relationen finns ett beroendeförhållande. Pastoral makt, motstånd och ett relationellt maktbegrepp är teoribegrepp Giertz (2012:15) använder vilka hon hämtat från Michel Foucault (1961/1986; 1975:2003). Med dessa förstår hon makt som något som finns i alla relationer. Ytterligare teoretiska begrepp som används är interaktionsbegreppet av Goffman (1959:2006) med vilket en analys av brukares möten och relationer görs och begreppet erkännande av Honneth (2000/2003) som är en viktig komponent i mellanmänniska möten (Giertz 2012:15).

Alla människor är i någon grad beroende av andra människor. För människor med insatser enligt LSS finns ett behov och beroende av stöd, således har individen ett begränsat oberoende. Att samtidigt tillvarata det fulla självbestämmandet för personer som också till stor del är beroende innebär svårigheter menar intervjupersonerna i Giertz (2012:114) studie.

Enligt Giertz (2012:216) kan förutsättningar för självbestämmande och inflytande för personer med funktionsnedsättning belysas genom begreppen rättssubjekt och omsorgsobjekt utifrån Mattson (2008). Som komplement lyfter Giertz (2012:216) fram begreppet omsorgssubjekt utifrån den analys hon gör. Var och en av begreppen belyser olika positioner brukaren kan ha i relation till självbestämmande och inflytande:

- Brukaren som autonom – rättighetssubjekt
- Brukaren som beroende oberoende – omsorgssubjekt
- Brukaren som ut(e)lämnad – omsorgsobjekt. (Giertz 2012:216)

Utifrån två olika diskurser går det att se mönster. I omsorgsdiskursen betraktas brukaren som någon som är beroende av andras omsorg och som behöver skyddas och vårdas. Rättighetsdiskursen är den andra och kommer ur handikappreformen och innebär att individen betraktas som en individ med förmåga att fatta beslut antingen med eller utan stöd och som har förmåga att tala för sig själv och hävda sina rättigheter (Giertz 2012:216).

Personer som intar positionen som rättighetssubjekt har förhållningssättet att omgivningen ska behandla dem med respekt för deras självbestämmande och som subjekt med egna uppfattningar och viljor. Den här upplevelsen går främst att identifiera hos personer med fysisk funktionsnedsättning och i den här studien är de få till antalet. Några av dem har personlig assistans (Giertz 2012:217). I sitt material finner hon att det finns en skillnad mellan lagens ideal där brukaren också är ett rättighetssubjekt och hur det faktiskt är för de flesta brukare som omfattas av lagen (Giertz 2012:218). Det kan handla om personer som till följd av sin funktionsnedsättning saknar dessa förmågor och ett nätverk som kan föra deras talan, vilket begränsar deras inflytande och självbestämmande. Brukaren är då beroende av andra för att ha möjlighet till självbestämmande (Giertz 2012:124, 125, 130 & 207).

När individer betraktas som omsorgssubjekt identifieras ofta ett behov av omsorg som innefattar ett kognitivt och fysiskt stöd. Utifrån ett omsorgssubjekts perspektiv identifieras den enskilde som subjekt och som en person som så långt möjligt ska ha ett självbestämmande. Stödets utformning är avgörande för individen. Samtidigt som personen är beroende, ska enskilda också få möjlighet till en upplevelse av oberoende. Många i studien betraktar sig själva och betraktas av andra på det här sättet. Med det här perspektivet möjliggörs att urskilja att vara oberoende och ha självbestämmande jämfört med att vara stödberoende, något Giertz (2012:218) menar kan jämföras med ”omsorgskultur” av Gustavsson (1998:216) där utrymme för att både se till lik- och olikhet ges med vilka en fördjupad förståelse för individens förutsättningar kan göras.

Individer som omsorgsobjekt innebär att personen inte stöds i att uttrycka sina åsikter eller att deras röst blir hörd. Personen identifieras som en person med olika omvårdnadsbehov och kommer också påverkas av att andra fattar beslut kring vad som är bäst. Ett sådant förhållningssätt kan skapa motsättningar i relationerna och motstånd från den enskilde. Här är omsorgsberoendet ett hinder för den enskildes inflytande (Giertz 2012:218).

Maktutövningen som maskeras av omsorg kan vara svår att göra motstånd mot (Giertz 2012:218 med hänvisning till Foucault 1979/2000). Möjlighet till självbestämmande påverkas av makt och synen på den enskilde. I sin studie menar Giertz (2012:218-219) att personer med kognitiv och/eller kommunikativa svårigheter förknippas med en oförmåga till självbestämmande eller inflytande, där personen inte är ett agerande subjekt utan ett objekt med omsorgsbehov både inom personlig assistans och hos gode män.

Socionomen Elsa-Britta Persson (2014:3) är verksam inom Kommunala Habiliteringsteamet LSS i Östersund och har skrivit *Om makt och självbestämmande för personer boende i LSS-bostäder i Jämtland* publicerad genom FOU Jämt. Syftet med Fou-rapporten är att undersöka hur boende och personal inom LSS-bostadsverksamhet uppfattar och tillämpar självbestämmande. Genom grupp- och individuella intervjuer har Persson (2014:19-20) intervjuat brukare som har LSS-insatsen boende, enhetschefer, personalgrupper inom bostadsverksamheten, tjänstemän på förvaltningsnivå, personer från Läns FUB och Teater Barda. Då vi i vår studie har ett personalperspektiv kommer vi från den här rapporten främst lyfta de delar som berör personalgruppernas svar.

För att strukturera de genomförda intervjuerna använder sig Persson (2014:3, 14-19, 24) av följande teman: "Självbestämmande i hemmet; makt och sociala hinder; makt och motstånd; makt, ansvar och arbetssätt". Persson (2014:47) har också använt sig av Orwén och Lindes (2011) teoretiska modell, modellen syftar till att medvetande göra hur personal har ett ansvar i förhållande till brukares självbestämmande. Där risken för negativ maktutövning gentemot brukarna ska minskas. Modellen inbegriper 4 steg, vilka är; "låta sig styras, inviterande praxis, insisterande praxis och tvång." (Persson 2014:47). Eftersom tvång inte är tillämpligt utifrån en svensk kontext så har Persson (2014:47) enbart använt sig av de första tre stegen.

I rapporten gör personalgrupperna uttalanden som berör hinder av både individuell och social karaktär för brukares självbestämmande. En hög ålder och att ha levt på institution var exempel, dessa medförde ofta svårigheter att agera på ett annat sätt än det sättet personalen ville. Något de menade skiljde sig från de yngre brukarnas förhållningssätt. En tillvägagångssätt för att stärka brukarnas självbestämmande menade personal var att de skulle få göra sig egna erfarenheter. Samtidigt behövde de individuella förmågorna beaktas samt brukarnas möjlighet att förstå konsekvenser. Om brukaren hade svårigheter att förstå konsekvenser ansågs de vara i behov av personalens stöd. Ytterligare ett socialt hinder som framkommer av intervjuerna är om brukaren istället för att betraktas som vuxen, beskrivs som ett barn (Persson 2014:40-41). Personalgrupperna beskrev också hur de i situationer agerade

mot självbestämmandet genom att exempelvis lirka, motivera och locka. Situationer där personal agerade begränsande var främst kopplade till hälsa, mat och hygien men också de situationer där risk fanns att brukare skulle kunna komma till skada (Persson 2014:45). I en del situationer beskrivs det att brukaren skenbart får som hen ville, där det egentligen är personal som styr. Intentionerna med ett sådant agerande kan vara goda samtidigt är dessa handlingar är förenade med risk för att vara integritetskränkande eller oetiskt (Persson 2014:49-50).

I sina avslutande reflektioner utifrån analys och resultat kommer Persson fram till följande: brukares självbestämmande kunde på grund av exempelvis chefer och personals förmyndaraktiga förhållningssätt verka som ett socialt hinder om brukaren inte betraktas som vuxen, utan som ett barn. Personalens förhållningssätt spelade också stor roll för hur mycket självbestämmande brukaren fick, utifrån graden av lyhördhet och öppenhet kring brukares egna synpunkter personalen hade. Självbestämmande kunde också begränsas utifrån att brukares motståndyttringar, av personal ibland betraktas som något som sker till följd av personens funktionsnedsättning och inte som ett uttryck för brukarens vilja (Persson 2013:65).

Det förhållningssätt som till störst del tillvaratar brukarens självbestämmande är när personal låter sig styras. Det som gör att "låta sig styras" komplext är att det inte alltid är förenligt med det stödbehov individen har och därför tillämpar personal också både inviterande, och insisterande praxis. Både då personal agerar inviterande och insisterande behöver noga övervägande göras för att försöka se möjliga konsekvenser av ett sådant agerande (Persson 2014:66-67). Persson (2014:67) diskuterar också vikten att den personal som erbjuder någon stöd måste erkänna den andra som en individ lik sig själv. Först när det görs kan det öka möjlighet till självbestämmande hos den andre samt minska känslan av att vara i underläge.

Sammanfattning av kunskapsläget

Avhandlingarna, artikeln och FoU-rapporten vi valt att fokusera på behandlar alla självbestämmande hos individer som har insatser enligt LSS. Ämnet självbestämmande blir belyst ur flera synvinklar såväl som utifrån brukare, personal och legala företrädare med olika metodologiska tillvägagångssätt, så som individuella- och gruppintervjuer samt observationer. Möjligheten till självbestämmande inom verksamheter enligt 9:1-10 LSS finns reglerat i lagstiftningen (Jfr Giertz 2012). Återkommande är att det tycks finns en skillnad mellan lagens intentioner och hur det ser ut i praktiken (Jfr Giertz 2012; Widerlund 2007). Begränsning och möjliggörande av brukarens självbestämmande går att koppla till personalens

syn och deras förhållningssätt (Jfr Giertz 2012; Persson 2014; Widerlund 2007). Widerlund (2007) kommer i sin avhandling fram till att det inte skett så stora förändringar gällande självbestämmande efter att projektet i hennes studie avslutats. Utifrån sin avhandling menar Giertz (2012:216-221) att lagstiftningens ambitioner om att betrakta den enskilde som ett rättighetssubjekt i många lägen inte efterlevs och att flertalet brukare i praktiken ses som objekt utifrån en omsorgsdiskurs. En möjlig konsekvens av det är stödet som samhället erbjuder för denna målgrupp kommer att väljas bort (Giertz 2012:220 med hänvisning till Ringsby Jansson & Olsson 2006; Svensson & Tideman 2007). Erkännande och ett individanpassat stöd utifrån enskildas behov är medel för att förverkliga självbestämmande och inflytande (Giertz 2012:220-221).

Teori

I detta avsnitt beskrivs de teorier som den insamlade empirin kommer analyseras utifrån. De teorier vi har valt är Mats Franzéns (2010:89-90) tolkning av Michel Foucaults begrepp relationell makt samt en del av Thomas Mathiesens (1982) bok vid namn *Makt och motmakt* som behandlar olika sätt som makt kan maskeras. Vi kommer också använda begreppet pastoralmakt (Foucault 2007/2009a:123-129, Foucault 2007/2009b:166-167). Vi kommer börja med att beskriva relationell makt och utvalda begrepp, följt av pastoralmakt och slutligen tre sätt som makt kan maskeras på. Avslutningsvis kommer vi att sammanfatta teoribegreppen och berätta på vilket sätt de är av värde för vår studie.

Relationell makt

Den ena teorin vi kommer att använda oss av är Mats Franzéns (2010:89-90) tolkning av Michel Foucaults begrepp relationell makt. För att precisera innebörden av relationell makt citerar Franzén (2010:89) Foucault (1980b:119-121):

...makt [är inte] någonting som förvärvas, avhändas eller delas...; makt utövas från oräkneliga håll och i ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer;... maktrelationer [är inte] utanförstående i förhållande till andra typer av relationer... utan... inneboende i dem...; de... har... en omedelbart produktiv roll... (---).

Franzén (2010:89) menar att begreppet relationell makt fångar att makten verkar genom handlande subjekt och förstår dessa subjekt som aktörer i bestämda relationer till andra. Det här maktbegreppet fångar också att aktörerna är omgivna av flera andra relationer men att

denna omgivning och struktur är föränderlig. Relationerna kan ta olika form och är i olika grad öppna och förändringsbenägna. Utifrån Foucaults (1980b:119-121) förståelse av relationell makt menar Franzén (2010:89-90) att makt finns i alla olika relationer. Beroende av i vilket sammanhang makten finns kan den också ta sig olika uttryck.

Maktens uttryck

Genom relationer får makt sin verkan och det är genom relationen makten opererar. Makten är varken något som är delbart eller som kan erövras från en part till en annan. Makt i sig är inte bara något som finns eller ett verktyg att använda sig av utan kommer först till i relationer. Makten ger form åt relationer och får inverkan på samspelet i dem. Maktens roll är också produktiv på det sätt att den är skapande eller kan verka upprätthållande. Vilket innebär att makt både kan ha positiv och negativ verkan (Franzén 2010:90-91 med hänvisning till Foucault 1980a:201).

Där makt förekommer finns det motstånd, vilket är sammankopplat med att det finns en under- och överordning i relationen. Makten är relativ och underläget aldrig absolut. Makten är beroende av sammanhanget vilket gör maktskillnaderna relativa. Motstånd och makt är växlande över tid och makten är rörlig vilket innebär att olika maktförhållande kan uppstå, brytas ner eller återskapas. För att förstå makt behöver man förstå att makten finns oberoende av vilket sammanhang eller vilken situation man befinner sig i och att det är när man studerar dessa man kan sätta sig in i maktens verkan och funktion (Franzén 2010:91-93).

Diskurs

Genom diskursen skapas det sätt man förstår saker på samtidigt som andra sätt att se något på utesluts, genom diskursen skapas alltså de föreställningar man bär på. Diskursen karaktäriseras också av de bilder och ord som finns inbegripna i diskursen och förhåller sig på ett bestämt sätt till varandra och blir bundna av en specifik form diskursen ger (Franzén 2010:95-96). Diskursen kan också bestå av gester, ljud och dofter och på samma sätt vara fyllda med mening liksom ord och bild (Franzén 2010:96 med hänvisning till van Dijk 1997:6ff). Maktens förhållande till diskurs kan betraktas olika antingen genom *diskursens makt* eller *maktens diskurs* (Franzén 2010:96 med hänvisning till Fairclough & Wodak 1997:271ff).

Diskurser makt bildar föreställningar genom användandet av en specifik uppsättning bilder och ord vilka skapar stereotyper. Stereotypa bilder skapas genom att begrepp som är varandras motsatser läses till olika diskurser som i sig beskriver varsin

stereotyp, ett exempel på sådana stereotyper kan vara vinnare och förlorare (Franzén 2010:96). De binära motsatserna är kopplade och låsta (utan att det är en absolut låsning) till varsin stereotyp eller en identitet och är vad som utgör diskursen (Franzén 2010:96 med hänvisning till Laclau & Mouffe 1985:112ff., 127ff.; Pickering 2001). Diskurser har en tendens att tas för givna och ses som något självklart, vilket medför att de är svåra att ifrågasätta. Trots det kan rådande diskurser ifrågasättas, även om vissa bilder, ord och föreställningar upplevs som mer givna kan man göra andra föreställningar och på det sättet göra motstånd mot diskursen. Rådande diskurs kan formas och komma till uttryck både av de som befinner sig i överläge, men även av de som är i underläge. Diskursen som finns hos de som befinner sig i överläge är också oftast den diskurs som får störst genomslagskraft och acceptans av andra (Franzén 2010:97). En annan aspekt av diskursens makt är i vilken ordningsföljd orden kommer i då något beskrivs, genom en specifik ordningsföljd betonas ”det viktiga”. Hur de olika sekvenserna delas upp spelar roll för innebörden av det som sägs. Det går att identifiera olika diskurser genom att de följer vissa regler som ger form till diskursens budskap. Reglerna är informella och underförstådda. För varje gång dessa former tas för givet reproduceras den aktuella diskursens makt. Diskursen är som allra starkast då den är osynliggjord och står för det vi tar för givet. Det kan också vara svårt att finna vilka eller entydiga intressen som kan finnas bakom diskurserna (Franzén 2010:98 med hänvisning till Hodge & Kress 1988:6ff.).

När vi talar om *maktens diskurs* går det tydligare att urskilja både intressen, makt och samverkan mellan språk och makt. Där makten är som starkast är också där man kan komma åt maktens diskurs, vilket är av betydelse för maktutövning. Maktens diskurs kan skapas på olika sätt och Franzén (2010:99) påpekar att det är skillnad mellan att legitimera och rättfärdiga makt mot att bruka makt. Ett sätt där skillnad mellan att makten legitimeras och får verkan kan exemplifieras utifrån *expertisens makt*, professioner faller inom *expertisens makt*. Professioner får status av att vara experter då de genom sin profession kan peka på ett kunskapsområde där dessa har monopol. Profession som kategori utgör inte en homogen grupp (Franzén 2010:101 med hänvisning till Brante 1990; Castro 1992, kap. 3, 9). Professionen utför olika saker beroende av arbetsuppgifter och hur dessa utformas. Utifrån den specifika diskurs som upprättas inom de olika professionerna är de också lätta att särskilja och identifiera. Denna sorts diskurs brukar bestå av följande inslag: samspel mellan kunskap förvärvat genom praktiskt arbete och kunskap grundad i vetenskap. Budskapet inom själva professionen och budskapet riktat mot gruppen som de möter i sitt arbete skiljer sig åt. Inom professionensgruppen består diskursen av en jargong och samtal om vetenskaplig kunskap.

Mot den grupp som de professionella möter visas bilden av en problemlösare, med både kompetens och förmåga att ordna saker. I detta möte visas även den egna gruppens professionsetik. Tydligt inom denna diskurs är också vilka slags problem professionen åtar sig och vilka åtgärder eller metoder att lösa problemen på som anses giltiga (Franzén 2010:101-102). Relationen mellan profession och brukare är avhängig löftet om att professionen kan tillhandahålla och ge den bästa lösningen på brukarens problem något som kan förklaras genom Max Webers (1980:155ff., 667) karismabegrepp menar Franzén (2010:102) där den professionella gör något utanför det vardagliga och agerar bortom rutiner. Löftet och om det faktiska utförandet får önskad verkan legitimerar det den professionella makten (Franzén 2010:102). Samtidigt går det att ifrågasätta professionernas maktutövning genom att hävda att mera vardagliga och enkla lösningar är bättre (Franzén 2010:102 med hänvisning till Lindblom 1999).

Pastoralmakt

Pastoralmakt är enligt Foucault (2007/2009a:126) en makt som syftar till att göra gott, det är alltså en välgörande makt. Foucault (2007/2009a 123, 126-129) beskriver pastoralmakt genom en metafor av en herde och en flock. Maktens mål, och herdens uppdrag är räddning och frälsning till flocken. Pastoralmakten definieras som en slags omsorgsmakt som både ser till flocken som helhet och dess individer. Makten sker främst utifrån de uppdrag som ”herden” har för sin flock och kännetecknas av hängivenhet och iver framför överlägsenhet och styrka. Herden betraktas av andra som den som beskyddar, som ser till flockens bästa och vakar över den. Pastoralmakt är i sig själv god, vad som skiljer den goda herden från den dåliga herden är att den senare har ett egenintresse i makten. Medan den förstnämnda endast använder makten av omsorg till sin flock med syfte att göra gott. Pastoralmaktens innefattar tre komponenter; att bli ledd till eller uppnå frälsningen, att följa den lag som möjliggör frälsning och att bekänna sig till en specifik sanning. Bakom lagen, sanningen och vägen till frälsning står herden. Pastoralmakt innebär kontroll, kunskap och disciplinering där maktutövningen förklaras som omsorg om individen/ gruppen (Foucault 2007/2009b:166-167).

Maktens förvandling – om fem maskeringar av maktutövning

Thomas Mathiesen (1982) beskriver fem olika sätt som maktutövning kan maskeras på och på vilket sätt maktutövningen kan avmaskeras. Definitionen av makt utgår ifrån Max Webers framställning:

Med ”makt” menar vi här allmänt en eller flera människors möjligheter att driva igenom sin egen vilja i den sociala samvaron, och det även om andra deltagare i det kollektiva livet skulle göra motstånd. (Mathiesen 1982:32 med hänvisning till Weber, norsk utg. 1971:53)

För att kunna tala om makt eller maktutövning måste det förekomma en vilja eller intention från en part att driva igenom någonting mot en annan part. I detta förhållande uppstår maktutövning då en eller båda parter uppfattar viljeutövningens objekt. Viljeutövningens objekt har som intention att påverka parten utöver själva objektets verkan, där viljeutövningens objekt är ett medel att uppnå detta och kan vara exempelvis; belöning, bestraffning, beteendebegränsningar, beteendeutvidgningar med flera (Mathiesen 1982:45).

Av de fem sätt som Mathiesen skriver på vilka sätt makt kan maskeras har vi valt att fokusera på tre av dem. De vi har valt ut är när makten har maskerats genom att bli sedd *utifrån*, *ovanifrån* samt som *byråkrati* (Mathiesen 1982:35).

Makten maskeras genom att ses utifrån

Genom att betrakta viljeutövningens objekt utifrån ser sig små detaljer som obetydliga, medan den som utsätts för viljeutövningens objekt och har ett inifrån perspektiv uppfattar detaljerna som stora och av betydelse. Ett perspektiv utifrån gör alltså att sanktionerna (objekten) ser sig betydelselösa. Detta innebär att desto mer man faktiskt, eller psykologiskt distanserar och avlägsnar sig från maktutövningen, och framför allt från de som är underordnad makten, desto lättare är det att bortse från makten eller omvandla den till maktlöshet eller icke-makt (Mathiesen 1982:44-46).

Makten maskeras genom att ses ovanifrån

I ett maktförhållande så kan de olika parterna ha olika syn på maktförhållandet som råder mellan parterna. Det kan vara så att parterna har olika uppfattning av graden av makt som den som är överordnad har i förhållandet (Mathiesen 1982:59-60). Den underordnade kan uppfatta att den som är överordnad har mer makt än vad den överordnade själv menar sig ha. Detta är det vanliga exemplet, men i praktiken kan den motsatta möjligheten också förekomma. Att den överordnade bedömer sig ha mer makt än vad den underordnade menar att den har. Parternas syn på maktförhållandet är beroende av hur de ser på viljeutövningens objekt och vad de tillskriver den för betydelse (Mathiesen 1982:60). Om man i detta förhållande intar den överordnades position när maktutövningen bedöms maskeras makten ytterligare, då den

överordnade inte tillskriver den aktuella viljeutövningen som maktutövning. Genom att prioritera den underordnades perspektiv i frågan om det är maktutövning eller inte när den överordnade driver igenom sin vilja maskeras eller döljs inte makten (Mathiesen 1982:62-63).

Makten maskeras som byråkrati

Parterna i ett maktförhållande, sett som isolerade från omgivningen, definierar maktförhållandet beroende på hur de uppfattar den överordnades viljeutövning. Genom att dra in aspekter från omgivningen som detta förhållande kan äga rum inom och som kan påverka förhållandet mellan överordnad och underordnad kompliceras bilden av maktutövningen (Mathiesen 1982:64). Med utgångspunkt i ovan nämnda förhållande kan den överordnade påverkas av ett tredje skikt som gör att den överordnade känner sig tvungen att utföra de handlingar som den gör mot den underordnade. Om den överordnade skulle handla i strid med det tredje skiktet skulle det kunna innebära att den överordnade motarbetar sina egna intressen, dessa intressen kan vara mer eller mindre viktiga för den överordnade (Mathiesen 1982:64-65). Om den överordnade inte har praktisk möjlighet att handla på ett annat sätt än så som åläggs ovanifrån, kan man fortfarande säga att det är fråga om maktutövning? Genom att besvara denna fråga får man veta om den principiella friheten att handla. Sällan har dessa situationer betecknats som makt hos den överordnade, vilket beror på att i ju högre utsträckning den nämnda situationen gäller för den överordnade, desto mindre naturligt har man funnit att beteckna förhållandet mellan den överordnade och den underordnade som en maktrelation. Det har varit vanligare att betrakta den överordnade som tjänsteman i en organisation, som utövare av en roll i byråkratin (Mathiesen 1982:66). I förhållandet mellan en överordnad och en underordnad, där den överordnade i sin tur tar emot direktiv från sin överordnade, är inte en anledning för den överordnade att inte ta ansvar för sina handlingar. För att makten inte ska maskeras kan inte den överordnades viljeutövning avfärdas med förklaring att den överordnade agerade på beslut från sin överordnade (Mathiesen 1982:68-69).

Sammanfattning av teori

Enligt Franzéns (2010:90) tolkning av Foucaults teori om relationell makt så innebär den att makt finns i alla olika relationer, att det är genom relationer den verkar och den kan därmed ta sig olika uttryck beroende på sammanhang. Makten är därmed inte absolut, utan föränderlig över tid och beroende av diskurser. Pastoral makt (Foucault 2007/2009a:126-129, Foucault 2007/2009b:166-1167) syftar på maktutövning som har ett välmenande syfte, trots

det är det maktutövning. Mathisen har tagit upp fem sätt som makt kan maskeras på och exemplifiera detta utifrån fängelsesituationen, men har utvecklat resonemanget till andra strukturer och slutligen nått fram till generella slutsatser om maktens karaktär och ständiga närvaro. När objekten betraktas ur makthavarens synvinkel och man ”förstår” makten, då görs den ofarlig. Genom att definiera makten som order som måste följas i en byråkrati ge man upp inför den (Mathiesen 1982:75).

Det finns en motsättning mellan å ena sida att brukaren ska ha självbestämmande och å andra sidan bedömts inte ha förmåga att klara att upprätthålla detta på egen hand. Det innebär alltså att individen är beroende av stöd från sin omgivning. I relationen mellan brukaren och personer som ska stödja finns det alltså en maktrelation där personalen både ska stödja till självbestämmande men också stödja brukaren där brukarens egen förmåga sviker/sviktat. Utifrån detta resonemang är teorier om makt av intresse då dessa kan appliceras på förhållandet mellan brukaren och personal och genom den analysera och förstå hur makten skapas i relationen. För den empiri vi har samlat in och för att besvara det syfte som uppsatsen utgår ifrån är relationell maktteori och pastoralmakt av intresse då de möjliggör att belysa personalens upplevelse av vilken roll de har i förhållande till brukarens självbestämmande.

Metod

Metodmässiga överväganden

Syftet med studien var att undersöka hur personal handskas med begreppet självbestämmande samt hur de resonerar kring sätt att arbeta med självbestämmande. För att få kunskap om samhällsliga fenomen, så som organisationer, institutioner och normer, vad dessa har för betydelse i människors liv gällande exempelvis hur de påverkar människor, vad det innebär för möjligheter att göra saker tillsammans eller makt att bestämma över andra kan man vända sig till de människor som verkar inom dessa fenomen (Ahrne & Svensson 2011:10). För att samla in denna typ av empirisk data skriver Ahrne och Svensson (2011:10) att ett sätt är att fråga de människor som berörs. Att fånga nyanser möjliggörs genom en kvalitativ metod och normer och värderingar kan ses i sitt sammanhang på helt andra sätt än med en kvantitativ metod (Ahrne & Svensson 2011:14). Utifrån det ansåg vi att en kvalitativ metod lämpade sig bäst till vår undersökning eftersom avsikten var att undersöka personals tankar om självbestämmande och hur de resonerar kring möjliga arbetsätt.

Det vi i den här studien intresserade oss för var personalens individuella kunskap och erfarenhet. Genom en språklig redogörelse går det att fånga upplevelser. Med det som utgångspunkt kan språklig redogörelse ge inblick i mentala företeelser, så som kunskaper, upplevelser och tankar (Ahrne & Svensson 2011:22-23). Vi ville undersöka personals beskrivning, förståelse och erfarenheter kring självbestämmande därför valde vi en kvalitativ ansats med intervju som metod.

Bryman (2011:412-413) talar i huvudsak om två typer av kvalitativa intervjuer, ostrukturerad och semistrukturerad intervju. Processen i ostrukturerad och semistrukturerad intervju är flexibel, men i olika utsträckning. I en semistrukturerad intervju utgår forskaren från en intervjuguide innehållande olika teman, medan forskaren i en ostrukturerad intervju på sin höjd utgår ifrån ett kort PM (Bryman 2011:415). Bryman (2011:416) skriver att för att kunna ta sig an specifika frågeställningar, som man gör när undersökningen har ett relativt tydligt fokus så är semistrukturerad intervju att föredra. Vi är två studenter som tillsammans har genomfört intervjuerna. Till intervjuerna hade vi en intervjuguide (se bilaga 2) som underlag för att öka samstämmigheten mellan oss (Bryman 2011:416). Vår avsikt var att intervju flera personer. Enligt Bryman (2011:416) krävs det struktur för att möjliggöra jämförelse mellan de olika fallen, vilket metoden semistrukturerad intervju ger genom intervjuguiden.

Metodens förtjänster och begränsningar

Metoden intervju innebär att man kan ta reda på de intervjuades perspektiv av ett fenomen, hur de ser på det och vad de tillskriver fenomenet för betydelse. En aspekt som inte fångas genom metoden är huruvida personen i praktiken gör som de beskriver (Eriksson-Zetterquist, Ahrne 2011:56). Utifrån syftet har vi varit intresserade av att veta hur personalen resonerar och inte hur det faktiskt går till i praktiken.

Vi utgick från en kvalitativ ansats med semistrukturerad intervju som metod. I en semistrukturerad intervju använder man sig av en intervjuguide (Bryman 2011:415). Intervjuguiden får inte användas på ett för strikt sätt, utan den ska ge utrymme för flexibilitet när frågor ställs. Detta innebär att den som intervjuas kan svara utförligt så att dennes världsbild kommer fram (Bryman 2011:445). Flexibiliteten innebär också att det går att ställa ytterligare frågor för att få ett bredare och mer utförligt svar, klara ut motsägelser och andra typer av oklarheter som kan uppstå (Bryman 2011:430). När vi satte oss in i hur en semistrukturerad intervju ska planeras, genomföras och bearbetats använde vi oss av listan "sju stadier i en intervjuundersökning" i Kvale och Brinkmann (2009:118).

Kritik som oftast framförs till kvalitativa undersökningar är att de saknar struktur och att resultat i stor utsträckning bygger på forskarens uppfattning om vad som är av betydelse och viktigt. Vidare kan en kvalitativ undersökning vara svår att replikera och inom samhällsvetenskapen finns det få riktlinjer för hur detta skulle gå till. Vid datainsamling är forskaren själv ett viktigt redskap eftersom hen väljer att inrikta sig på vissa saker. Det kan också vara så att, i vårt fall, intervjupersonerna har påverkats av oss (Jfr Bryman 2011:368). Ansatsen för intervjuer utifrån Kvale och Brinkmann (2009:33-34) är att den kunskap som produceras är ett resultat av den relation som uppstår mellan intervjuperson och intervjuare samt vad de tillsammans skapar. Kunskapen en intervju bidrar med är avgörande för dess kvalitet. Utfallet av intervjun påverkas av de färdigheter och personliga omdöme den intervjuande besitter.

Urval

Enligt Bryman (2011:434) är den vanligaste urvalsmetoden, och den som rekommenderas, för kvalitativ intervju ett målinriktat urval. Genom ett målinriktat urval väljs intervjupersonerna utifrån tanken att de är relevanta för undersökningens syfte och problemformulering (Bryman 2011:434, 445). Vi har intervjuat personer som arbetar på bostad med särskild service enligt 9:9 LSS. För att hitta intervjupersonerna har vi vänt oss till två enhetschefer i en kommun och en enhetschef i en annan skånsk kommun. De enhetschefer som vi tagit kontakt med har informerat personalgruppen om vår studie på respektive gruppbostad och hört om någon av dem ville låta sig intervjuas. Därefter har enhetschefen återkommit med kontaktuppgifter till oss med personal som vill delta. I samband med att vi tog kontakt med intervjupersonerna skickade vi ett informationsbrev (se bilaga 1) och informerade bland annat om studiens syfte och frivilligt deltagande. Vi har sammanlagt intervjuat åtta personal från fem olika gruppbostäder i två olika kommuner. Om man intervjuar sex till åtta personer inom en särskild grupp (i vårt fall personer som är tillsvidareanställda och arbetar i en bostad med särskild service) ökar säkerheten att empirin är relativt oberoende av enskilda intervjupersoners individuella uppfattningar (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2011:44). Genom att genomföra intervjuer i olika kommuner och på olika gruppbostäder så har vi fått en spridning i materialet. Vid en av intervjuerna närvarade en student som gjorde praktik på gruppbostadens vars handledare vi intervjuade. Praktikanten uttalade sig om den aktuella frågan vid enstaka tillfälle under intervjun. Vi har gjort avvägningen att hennes uttalanden inte skiljer sig ifrån hur vi hade valt att utveckla den aktuella frågan och på så sätt inte heller påverkat intervjurespondentens svar på ett sätt som skiljer sig från hur vi skulle ha gjort. Vi

har därför valt att inte se denna intervju som ett bortfall, utan tagit med den som en del i det empiriska underlaget. Urvalsprocessen har lett till att vi har intervjuat åtta personer som är tillsvidareanställda på en gruppbostad med en brukargrupp tillhörande personkretsen enligt 1:1 LSS. Det är deras individuella erfarenheter och beskrivningar som den här uppsatsen handlar om. Samtidigt tror vi oss kunna se mönster i deras berättelser, vilket vi tror kan säga mer om synen på självbestämmande utöver deras personliga erfarenhet.

Metodens tillförlitlighet

Det finns olika sätt att beskriva trovärdighet hos ett forskningsprojekt. Validitet och reliabilitet inom den kvantitativa forskningen syftar till att det finns en enda och heltäckande verklighetsbild, något som en del kvalitativa forskare vänder sig emot, de förespråkar begreppet tillförlitlighet (Bryman 2011:352-354 med hänvisning till Lincoln & Guba 1985, Guba & Lincoln 1994). Eftersom vårt studieområde rör intervjupersonernas subjektiva beskrivningar, var avsikten att belysa deras förståelse och upplevelser, vilket medfört att vi inte varit ute efter en objektiv, heltäckande bild av verkligheten. Därför passade tillförlitlighetsbegreppet oss bättre.

Genom att uppfylla kriterierna trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt möjlighet att styrka och konfirmera stärks studiens tillförlitlighet. Trovärdigheten avgörs genom att den sociala verkligheten presenteras och andra människor uppfattar den som acceptabel (Bryman 2011:354-355). För att säkerställa att vi uppfattat respondenterna rätt, har vi ställt följdfrågor och frågat efter förtydliganden då det uppstått oklarheter. I slutet av varje intervju har vi frågat respondenterna om de haft något att tillägga eller om de haft någon reflektion de ville att vi skulle ta del av. Trovärdighet inbegriper också regler för hur forskning ska gå till vid genomförandet av studier. Pålitlighet innebär att utomstående ska kunna göra en granskning av studiens olika steg. För att uppnå både trovärdighets- och pålitlighetskriterierna har vi gjort en utförlig beskrivning av studiens alla steg och vårt tillvägagångssätt i metodavsnittet samt att vi innan, under och efter, kommer och har förhållit oss till forskningsetiska regler (Jfr Bryman 2011:354-355).

För att uppnå överförbarhet i kvalitativa studier hänvisar Bryman (2011:355) till Lincoln och Guba (1985) som poängterar att själva empirin påverkar möjligheten till överförbarhet. Genom en utförlig beskrivning av materialet samt beskrivning av den kontext materialet skapats i får läsaren möjlighet att göra bedömning kring studiens överförbarhet (Bryman 2011:355). Vårt empiriska material består av intervjuer med personal på bostad med särskild service enligt LSS. Vi har uppnått spridning genom att intervjuerna ägt rum i två

kommuner och i fem gruppbestäder. Således minskar risken för enskilda individers uppfattning och ökar möjligheten att studiens resultat skulle kunna vara överförbart till andra gruppbestäder. Ytterligare kriterier är möjlighet att styrka och konfirmera. Objektivitet i samhällelig forskning är svår att uppnå vilket är något som forskare inom det här fältet behöver uppvisa insikt om. Det ska också vara klart att studiens resultat och genomförande inte är en produkt av en förvald teoretisk inriktning eller forskarens egna värderingar (Bryman 2011:355). Vår relation till forskningsområdet grundar sig i sommar/extrajobb under studietiden samt den verksamhetsförlagda praktiken. Genom att vi har varit medvetna om våra erfarenheter och haft i åtanke att de inte skulle färga intervjusituationerna har vi förhållit oss till vår förförståelse på ett distanserat sätt. För att minska vår egen påverkan har vi i vår analys av studiens empiri tolkat och analyserat den utifrån tidigare forskning och valda teorier. Begrepp och teorier som vi är bekanta med påverkar sättet att se på empirin och vilka teman och mönster vi ser. En teoretisk blick behöver inte vara problematisk om den får fäste i materialet (Rennstam & Wästerfors 2011:201-202).

Vi är två författare som tillsammans arbetat med uppsatsen. Genomgående under processen har vi läst igenom det skrivna materialet för att se till att den håller ett gemensamt språkbruk och att det finns en röd tråd. Vi har haft ett gemensamt ansvar för uppsatsens alla delar.

Bearbetning av empiri och analys

För att samla in uppsatsens empiriska data har vi genomfört kvalitativa intervjuer. Respektive intervju spelades in och har där efter transkriberats med hjälp av programmet Otranscribe. Denna process har skett parallellt. Bryman (2011:523) föreslår att man kan börja med transkribering och kodning så fort som möjligt och att denna process kan ske parallellt med att andra intervjuer genomförs.

För att kategorisera och sortera material har vi kodat de transkriberade intervjuerna. Ett steg av analysen är kodning som också utgör en tolkning av materialet. Det finns olika sätt att koda på och graden av struktur när materialet samlades in påverkar sättet kodningen utförs på (Jönsson 2010:56). Vi har kodat empirin utifrån teman som vi uppfattat återkommande i intervjuerna. Tillvägagångssättet ger en viss flexibilitet och genom att se mönster i materialet har vi låtit det vägleda oss till viktiga teman (Jfr Jönsson 2010:56). När vi genomfört kodningen har vi skapat ett dokument där vi sorterat materialet utifrån olika kategorier och delat upp materialet så att de hamnat under respektive kategori (Jfr Jönsson

2010:57). Teman vi kodat utifrån är: individuell förståelse, arbetssätt, självbestämmande utifrån förmåga och dilemman, begränsningar, möjligheter.

I analysen använder vi oss av citat utifrån det transkriberade materialet, på så sätt kan läsaren se vad vi baserar vår tolkning på och skapa sig en uppfattning om de resonemang vi för, stämmer med läsarens egen uppfattning. Både när materialet transkriberats och när citat av empirin presenterats i analysen följer vi reglerna för hur behandling av citat ska göras (se Bryman 2011:431). Bryman (2011:525) skriver att kodning inte kan likställas med analys, men att kodning är en viktig del av analysen. Resultaten måste tolkas, vilket vi har gjort i två steg: analys av empirin med en inbördes jämförelse och jämfört med tidigare forskning samt analys utifrån teoretiska begrepp.

Etisk överväganden

Enligt Bryman (2011:131-132) rör grundläggande etiska övervägande frivillighet, konfidentialitet, integritet och anonymitet. För svensk forskning gäller bland annat följande etiska principer: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. För att skydda våra intervjurespondenter har vi förhållit oss till dessa krav och principer (Bryman 2011:131-132).

Informationskravet innebär att deltagarna får information om att medverka är frivillig samt att de har rätt att avsluta sitt deltagande i studien. De medverkande ska också få information om studiens syfte och hur studien är tänkt att genomföras (Bryman 2011:131). Vi har skicka ett mail med information och i samband med intervjun informerat om studiens syfte, frivilligt deltagande och rätt att avsluta deltagande, (se bilaga 1). Samtyckeskravet innebär att den enskilde samtycker till att delta (Bryman 2011:132, 135). I anslutning till intervjun och genom informationsbrevet har vi bitt om samtycke till att intervjun spelas in och informerat om att den kommer transkriberas, att citat från intervjun kommer användas i uppsatsens analys och att det empiriska underlaget endast kommer att användas i vår kandidatuppsats (Jfr Bryman 2011:135). Genom det här tillvägagångssättet har också nyttjandekravet som innebär att materialet endast används till det de medverkande fått information om och samtyckt till uppfyllts (Bryman 2011:132). Konfidentialitetskravet innebär att materialet samt information om deltagarna förvaras på ett säkert sätt utan tillgång för obehöriga (Bryman 2011:132). Av etiska skäl är det viktigt att anonymisera transkribering av material och att det insamlade materialet och transkriberingen förvaras enligt forskningsetiska principer (Eriksson-Zetterberg & Ahrne 2011:55). Vi har avidentifierat det transkriberade materialet och förvarat det så bara vi har tillgång till det (Jfr Eriksson-

Zetterberg & Ahrne 2011:55). Genomgående har vi valt att kalla respondenterna “intervjuperson X” där X står för en siffra. Vi har valt att inte skriva vilka kommuner intervjupersonerna arbetar i. Vid studiens avslut kommer det empiriska material raderas (Jfr Eriksson-Zetterberg & Ahrne 2011:133).

Individskyddskravet innebär att individen varken ska komma till fysisk eller psykisk skada på grund av forskningen (Vetenskapsrådet 2002:5). Vår studie involverar personal, men också indirekt brukare. Intervjuerna kommer innehålla frågor som syftar till att personal beskriver situationer med brukare, det då vi intresserat oss för intervjupersonens berättelser av dessa situationen. Personalen vi intervjuat har behövt förhålla sig till regler om sekretess och har således inte gett information om enskilda brukare. Detta innebär att brukare som involveras indirekt inte kommer att vara identifierbara för oss eller någon som läser uppsatsen.

Resultat och analys

I den här delen av uppsatsen har vi för avsikt att analysera det empiriska underlaget där vi urskiljer gemensamma drag och skillnader mellan de olika intervjuerna. Det empiriska underlaget relateras till tidigare forskning där vi kommer ta upp gemensamma drag vi finner och peka på skillnader som återfinns. Där efter följs en analys utifrån teoretiska begrepp där vår utgångspunkt är att makten närvarar och verkar i samspelet i alla relationer (Jfr Franzén 2010:89-90 med hänvisning till Foucault 1980b:119-121).

Analys speglar i tidigare forskning

Flera av intervjupersonerna beskriver att de arbetar med schema och struktur, detta kan exemplifieras genom citat av intervjuperson sex, sju och åtta:

(---) Vi har ju en struktur, för att det blir enklast för de som bor här. För att det är samma, samma rutiner hela tiden [visar med handen tre gånger i bordet]. Alltså det är till exempel en kille han har, äter sin gröt varje morgon, han duschar exakt klockan sju på kvällen och efter duschen så får han sitt kaffe, han är väldigt kaffefixerad. Och det blir en ritual med kaffet där han ska ha i sin kanna och så, så att det är inte så att man, sätter honom där inne bland de andra och håller upp en kopp, utan (...) hans rutiner följs ju sen gör man kanske inte, exakt samma så (---). (Intervjuperson 6)

(---) Jaja ja. Schemat det kan var flexibelt, man kan åka till månen och tillbaka bara man har det i schemat. Så för hans del, där är det ju schemabilderna man har till honom är ju saker som han tycker om att göra. Alltså till exempel nu använder vi oss mycket av den här grön aktivitet och gul

aktivitet, gult tillsammans och grön är egenaktivitet. Och då älskar han att lyssna på musik, titta på TV, eller på DVD, eller sitta ute i soffan. För han tycker ju om att vara social (---). (Intervjuperson 7).

(---) Till exempel, ja vad ska man säga... de är ju väldigt rutinbundna här, de har ju sin struktur som de följer dagligen. När vi sätter det här schemat som de har då är de ju själva med och väljer vad de vill göra. Till exempel finns det en person som har en valtavla och där kan ha få välja aktiviteter han skulle vilja göra på denna tavlan och sätta upp. Sedan har vi ju rutiner, att klockan 17 då äter vi kvällsmat och... vi 19-tiden ja då brukar de duscha för kvällen. Så de har ju vissa sådana punkter under schemat, men sedan har de ju valmöjligheter där emellan där de kan välja vad de vill göra, om de vill ut och gå, eller om de vill åka till cafékväll när det finns. (---) (Intervjuperson 8)

Likt Widerlund (2007) återkommer personalen till att strukturen är bra för brukarna och att den gör vardagen förutsägbar då vissa brukare är väldigt rutinstyrda. Intervjuperson sju och åtta beskriver att schemat är flexibelt då brukaren har möjlighet att välja aktiviteter. Flera intervjupersoner beskriver att det inom rutiner och schema finns utrymme för flexibilitet och självbestämmande för brukarna, vilket stämmer överens med Widerlunds (2007:96) beskrivning. Intervjupersonerna beskriver att brukarna har självbestämmande och att en möjliggörande faktor är scheman, för att brukaren där får planera sitt eget schema med hjälp av stödpersonal (Jfr Widerlund 2007:96).

Ett tema som återkommer hos flera intervjupersoner är att de pratar om tiden då personer med funktionsnedsättning bodde på institution och hur det har förändrats och vad det inneburit för skillnader. En intervjuperson pratar om att brukarna hon möter på sin arbetsplats har svårt att själv bestämma och hon tror att det kan bero på avsaknad av erfarenhet (Jfr Widerlund 2007:109 med hänvisning till Ringsby Jansson 2004). En av intervjupersonerna (se citat av intervjuperson 8 nedan) menar att i takt med att personalgruppen bytts ut på hennes arbetsplats så har personalen släppt ett strikt förhållningssätt och blivit mer flexibla och tillåtande. Förändringen som intervjupersonen beskriver kan liknas vid Ruts erfarenhet av att få stöd från personer som inte färgats av institutionskulturen (Johansen, Lysvik & Thomasen 2014:33). Vidare beskriver intervjupersonerna varför och på vilket sätt de har ändrat sätt att arbeta, detta kan jämföras med Ruts berättelse:

Man har ju märkt att (---) de boende att vissa inte uppskattar det (---) det är annan personal här idag också (---) Som vill alla de som bor här väl. Förut har det varit mer strikt, att nu är det såhär och såhär och såhär. Nu är vi inte lika fyrkantiga, utan vi kan vara flexibla här, att det o lösa det på andra vis. Och det är så det ska vara, man ska se lösningar och inte problemen. (Intervjuperson 8)

Då var det ju gemensamt om man säger, gemensamma frukostar, gemensamma middagar, allting var gemensamt. Att man betalade de här två tusen i månade och allt lagades och gjordes och så satt man i allmänna utrymmen. Till att det sedan kom in mer och mer det här just med att bli liksom egen individ. Tänka lägenhet som man gör i en vanlig hyresfastighet. Börja med frukostarna, så här lite smått smög vi in. De kunde äta själv i lägenheterna och sedan har det ökat till att ja de har helt egna, sedan får de, alltså här får de ju komma ut, och vi har ju även aktiviteter ihop ändå, men de har sin egen ekonomi, de har sin egen städning, egna inköp, egna matlagningar, med hjälp av oss. (---) (Intervjuperson 5)

Intervjuperson fem och åtta beskriver att verksamheten tidigare präglats av ett gemensamt tänk - att alla ska göra aktiviteter tillsammans, både till exempel att äta och ha gemensam mat till att alla ska åka med på aktiviteter som bestäms tillsammans. Nu har det förändrats till att det ett individuellt tankesätt där brukaren ses som en person frikopplad från gruppen av personer som de bor med. Intervjuperson fem säger dock att brukaren inte varit delaktig i att påverka hur den övergången ska ske eller om de ens vill det, utan att det är beslut som kommit uppifrån i samband med LSS-lagen.

Alltså, det var nog bara (...) ett beslut uppifrån att såhär ska det vara. Om det var i samband med den nya LSS- lagen och det här, så det har ju *de* egentligen inte varit delaktiga i. (---) *En* kan man säga, som *kanske* inte tog det så positivt. Medan de andra tog det väldigt positivt, för de var inga roliga måltider eller frukostar. (---) (Intervjuperson 5)

Utifrån Giertz (2012:145) analys behöver individens förutsättningar och funktionsnedsättning beaktas för att individen ska kunna ha självbestämmande och inflytande. Intervjupersonerna i avhandlingen beskriver att självbestämmande uppnås genom individuellt anpassat stöd. I Giertz (2012:151) avhandling lyfter också intervjupersonerna relationen mellan brukaren och stödpersonal och betydelsen den har för självbestämmande. Då brukaren har begränsad kommunikation betonas särskilt den personliga relationen och lyhördhet från stödpersonalen med kännedom om brukaren för att uppmärksamma brukarens viljetryningar. Liknande uttalanden finns i den här studiens empiriska material:

Ja, alltså självbestämmande för *mig* är att i den mån *det går* och man *har* förmågan och verkligen vilja någonting och visa att få den hjälpen. (---) *få det* som man vill. För det är som sagt inte lätt för den här målgruppen här hos oss att verkligen visa vad de vill och få lov och bestämma själv, så det gäller verkligen att vara *jättelyhörd* för vad de vill. Alltså, att kunna uppfylla deras önskan om

att få lov till saker och få lov att bestämma och göra val, men som sagt det är inte lätt. Nej.
(Intervjuperson 5)

(---) har man jobbat med de så pass länge så vet man vad är det för *favorit* mat *dom har*, och [tvekande] vad är det *dom brukar syssla med*, alltså (...) vad är det de *gillar*. (...) har man jobbat länge. Är *man ny*, så är det, så tar de lite tid tills man *lär* deras signaler (...) så vi, de är hela tiden med. (Intervjuperson 4)

En annan intervjuperson pratar om en brukare utan tal “(---) kan ju inte säga någonting men däremot så ser vi ju när hon blir nöjd (---).” (Intervjuperson 6) samt “ja om det är en brukare som inte kan tala så vet jag ju, jag som känner henne sedan 16 år tillbaka, hur hon vill ha det. (---)” (Intervjuperson 6).

Flera intervjupersoner menar att brukarens självbestämmande påverkas av brukarens egen förmåga och att det är förmågan hos brukaren som utgör hinder för deras självbestämmande. Denna syn på begränsande faktorer stämmer inte överens med det som Widerlund (2007:123-124) finner i sin studie. De hinder hon identifierar som begränsande är organisationen, ledning och handledning, dåliga relationer och brist i kommunikation (mellan olika aktörer, mellan personal och mellan personal och brukare), men framförallt balansgången mellan att ge brukaren handlingsutrymme och struktur. Majoriteten av intervjupersonerna beskriver att det är svårt att arbeta och stödja till självbestämmande och ett återkommande tema är just balansgången mellan handlingsutrymme och att rama in brukarens självbestämmande.

Brukarens möjlighet till självbestämmande kan begränsas utifrån sociala hinder, exempelvis att personal har en attityd och förhållningssätt där brukaren bli sedd och behandlas som ett barn (Persson 2014:41, 65). Lika så menar Giertz (2012:118 med hänvisning till Heller et al. 2011) att betrakta personer med funktionsnedsättning som barn begränsar självbestämmandet. I sin studie finner Giertz (2012:120) att intervjupersoner beskriver vuxna individer som barn om de saknar förmåga eller har ett beteende som liknar ett barns. I den här studiens berättar flera intervjupersoner om brukare som de jämför med barn i en specifik ålder. I samband med det beskrivs det som legitima skäl att begränsa personens självbestämmande. Eller så beskrivs den “mentala”-åldern vara ett hinder som gör att brukaren saknar förmåga att själv bestämma. Som exempel kan nämnas:

(---) Det är många gånger man får... *jag* får tänka på att nej nu får jag sitta på mina händer jag ska inte hjälpa till (...) han kan. Han får försöka själv och se om det går. Men han tycker att det är

jobbigt ibland, alltså att han inte klarar vissa saker som andra klarar. Till exempel jag skulle aldrig kunna släppa honom helt själv att ta bussen in till stan. Det är en sak han skulle vilja göra, men han skulle inte kunna klara det själv. Alltså han är på en femårings nivå, han är ju *vuxen man* men han är på en femårings nivå och man hade ju inte släppt en femåring på bussen helt själv. Det hade inte jag gjort i alla fall. (---). (Intervjuperson 8)

(---) vissa av brukare *här* eller *någon* av dem har, psykologen har konstaterat att *de* ligger på en treårings nivå och då kan ni tänka själv hur en treåring ... med en vuxen kropp kan bestämma och vad det blir för konsekvenser av deras bestämmelse. (---) *Jag* personligen tycker själv att det är där man måste kolla, hur mycket personen *kan* bestämma *själv*, alltså vilken *nivå* personen ligger och jag säger inte att det är *vi* som får *bestämma*. Men då måste man kolla vilken nivå personen är, hur mycket klarar personen själv? Låter du en treåring ha sin ekonomi? ... Då blir det bara godis av det, eller hur? (Intervjuperson 4)

Analys i förhållande till teori

Självbestämmande kopplat till förmåga

Som svar på frågan på vilket sätt intervjupersonen ser på sin roll som stödjande och begränsande för brukarnas självbestämmande svara en intervjuperson:

(...) begränsande (...) det tror jag inte att det är begränsat för det vi försöker, i den mån det går (---) man måste kolla hur mycket personen klara att bestämma själv och vad de kan bestämma, vilken nivå de ligger på (---). (Intervjuperson 4)

Intervjuperson fyra beskriver inledningsvis att personal inte har en begränsande roll i förhållande till brukaren, samtidigt beskriver han hur självbestämmandet begränsas utifrån personals bedömning om vad brukaren klarar och inte. I ett senare skede under intervjun säger samma person, intervjuperson fyra: “(---) *Jag* personligen tycker själv att det är där man måste kolla, hur mycket personen *kan* bestämma *själv*, alltså vilken *nivå* personen ligger och jag säger inte att det är *vi* som får *bestämma*. (---)”. Intervjupersonen beskriver att brukaren har ett självbestämmande som inte begränsas av stödpersonal, utan begränsningen kopplas till personens egen förmåga. Ytterligare ett citat som illustrerar detta är:

Jag tycker att de har rätt mycket självbestämmande här, men visserligen kan det alltid bli mer... (...). Men det är vad de själva klarar av också, på vilken nivå de nu är på. För självklart (...) får de bestämma så mycket som möjligt. Om det inte blir ett problem för dem själva, alltså att det blir för tufft för dem. (---). (Intervjuperson 8)

Ovanstående citat kan förstås utifrån makten sedd ovanifrån, då personal intar en överordnad position i maktrelationen och inte uppfattar sin maktutövning. Intervjuperson fyra beskriver att ”man måste” göra en bedömning av vilken nivå brukaren är på i förhållande till brukarens självbestämmande. Likaså intervjuperson åtta som säger att det är självklart att brukaren ska få bestämma, om det inte blir ett problem för brukaren själv. I det ligger en maktaspekt som innebär att självbestämmandet möjliggörs först efter att personal gjort en bedömning av personens förmåga att bestämma i den aktuella situationen. Deras sätt att beskriva kan också tolkas utifrån diskursen makt (Franzén 2010:95-96). Det förekommer också i det empiriska materialet att det finns situationer som personal bestämmer i brukarens ställe, dessa tillfällen kopplas också till förmåga.

(---) det är det ju alla gånger. Alltså det är ju, som sagt, tror jag många gånger man hamnar i de situationerna där man måste göra de här besluten liksom åt dem för att de inte har förmåga själv helt enkelt. Men, komma på ett exempel, ja, det är ju inte så lätt. (Intervjuperson 5)

Jag upplever att de vi, [tvekan] jobbar mycket med självbestämmande, men i vissa avseende får vi backa upp dem, när de inte riktigt vet vilket som kanske bäst *även* om de... [tvekan] allra högsta grad ska få bestämma själva men ibland blir det vissa val som inte, alltså de inte riktigt kan förstå konsekvenserna av att ”jag gör så här så kommer detta gå så här”. Men jag tycker att vi är väldigt, väldigt duktiga på att få de att bestämma så mycket de bara kan. (Intervjuperson 3)

Det centrala är förmågan att förstå konsekvenser av sitt bestämmande eller att fatta beslut som är bäst för en själv. Det här kan vara ett exempel på *maktens diskurs* (Franzén 2010:101), då personalen i det här fallet porträtteras i mötet med brukaren som den som har förmåga att se vad som är bra och vara problemlösare i avseende att de ”backar upp” brukaren när brukaren fattar beslut. Maktutövningen legitimeras också utifrån att brukaren fattar beslut med stöd av personal som ger bättre konsekvenser för brukaren. Intervjupersonen tre illustrerar samma diskurs då hon pratar om att personalen är duktiga på att få brukarna att bestämma ”så mycket de bara kan”. Vilket är ett uttalande som tyder på att hon ser begränsningar i brukarens förmåga att vara självbestämmande. Intervjuperson tre's uttalande kan också tolkas utifrån pastoralmakt (Foucault 2007/2009a:126-129, Foucault 2007/2009b:166-167) då hon säger att stödpersonalen får backa upp brukaren i situationer där de bedömt att brukaren inte kan fatta beslut som är bäst för dem. Stödpersonalen begränsar, och utövar där med makt, utifrån omsorg och att de vill brukaren väl. Intervjupersonerna resonerar också kring att det är svårt

att veta vad som är rätt att göra och ställer självbestämmande hos brukare mot att som stödpersonal ger omsorg, något som exemplifieras av följande citat:

... jag är absolut för självbestämmande, men ibland är det svårt för det blir som en ond cirkel, det ena blir bra och det andra blir sämre, vilket kan man välja liksom att låta personen själv bestämma och att ta hand om? Då kanske jag inte vårdar till min maximala gräns, eller ska jag faktiskt ta bort det och vara en hemsk människa i ögonen på brukaren men jag vet i mitt hjärta att detta var av välmening. (Intervjuperson 3)

Stor betydelse. Jag hade inte velat att någon ska bestämma över mig, att jag inte skulle få ha någonting att säga till om. Jag menar vi har ingen rätt att bestämma över dem och när vi ja, till viss del får man ju när det är mediciner och sådant som är för att personen ska må bra, men nu har vi ingen som vägrar och ta i sig medicin. Men skulle det vara det fallet (---) kan ju inte skita i att ge dem medicin för då mår de ju dåligt. (...) ja, jag tycker det är viktigt att de ska kunna få bestämma över sitt liv, det är faktiskt deras liv. Vi är bara här för att stötta dem och hjälpa dem, vi är inte här för att bestämma över deras huvuden. Sedan kommer det ju till situationer som man kräver att göra, (...) om det är en fara för dom själv då får man ju gå in. (Intervjuperson 8)

Alla intervjupersoner skiljer ut några brukare som personer med mer självbestämmande än andra på deras respektive gruppbostad. Detta illustreras genom citaten nedan:

(---) upplever jag att de här tre som är dementa där får vi ju styra för det är inte så mycket självbestämmande för dem, för de glömmar ju emellanåt. Men de här två yngre killarna är rätt så, tycker jag alltså, de har rätt mycket självbestämmande. Det är när vi känner att man kanske behöver styra upp (---). (Intervjuperson 1)

(...) det beror på hur pass... mycket den personen klarar sig [tvekande], visst får man [tvekande] måste man bestämma över, för att så att säga. Men han som bor själv, försöker jag ideligen poängtera (---) ”Det är din lägenhet du bestämmer” (---). (Intervjuperson 6)

Det tycks vara en skillnad på hur olika brukare betraktas och hur mycket personal upplever att de har självbestämmande. Ingen av brukarna har ett helt oberoende självbestämmande då, respondenterna samtidigt anger att personal behöver “styra upp” eller “styra dem så att det blir rätt”. I de fall där brukarna vill göra något som avviker eller där det finns risk för skada, beskriver personal att de faktiskt går in och bestämmer eller åtminstone försöker påverka brukaren i en riktning som stödpersonalen anser blir bäst för brukaren. Stödpersonalen intar rollen som herde där de genom omsorg med goda avsikter utövar makt styr in brukaren på det

spår stödpersonalen anser bäst (Jfr Foucault 2007/2009a:126-129, Foucault 2007/2009b:166-167). Genom citaten går det att urskilja två stereotypa beskrivningar av brukare, de som har förmåga men behöver "styras upp" så att det inte blir fel och de som det är okej att begränsa mer utifrån att de beskrivs inte ha förmåga. Det framträder stereotypa bilder av brukare som kan respektive inte kan och det finns en självklarhet i att den sistnämnda har mindre självbestämmande än den förstnämnda. Men även brukare som "kan" är begränsade av att stödpersonal gör en bedömning genom att det "känner om de behöver styra upp lite". Tolkat utifrån diskursens makt skapas dessa föreställningar (Jfr Franzén 2010:96-97) och intervjupersonerna förhåller sig inte lika kritiska till att styra personer med mer omfattande behov. Om det däremot rör yngre och/eller mer "självgående" brukare är stödpersonal mer resonerande kring sitt egna förhållningssätt och samtidigt som de har en tendens att förminska den maktpåverkan de har. De väljer ord som "styra upp *lite*" vilket signalerar att de endast är lite inblandade men med överblick i det empiriska materialet handlar det också om ett mer omfattande ingripande. Som exempelvis begränsningar i att stödpersonalen ger brukaren valmöjlighet genom alternativ, hur mycket brukarna äter och handlar eller mängden aktiviteter. I det läget har brukaren möjlighet att bestämma själv utifrån de alternativ som ges, men är begränsade till de alternativ som personalen presenterar.

Flera intervjupersoner resonerar kring brukares omfattning av självbestämmande och kopplar detta till förmåga att kommunicera:

Alltså de är med överallt (---) det är några som inte har tal, det är väldigt svårt men det [tvekande] då har de hjälpmedel och vi vet ungefär vad de vill ha (...) tar vi alternativ så att de kan välja även om de inte har tal så välj "ja"/"nej", (---). (Intervjuperson 4)

Till exempel, vi har ju de som inte har något tal och då får man tolka dem, de har ju ljud för sig men inget tal. Och ibland är det inte lätt att tolka de där signalerna, ibland kan det bli fel. Men vet inte riktigt, man får chansa. (---) och där kan jag känna att det blir en begränsning av självbestämmandet, hon kan ju inte själv berätta vad hon vill (---). (Intervjuperson 8)

I likhet med andra respondenter lyfter intervjuperson fyra och åtta att förmågan att kommunicera genom "tal" är av betydelse för självbestämmande. Intervjuperson fyra säger "även om" kan antyda att självbestämmande för de här personerna inte är lika självklart och att ett sätt att möjliggöra självbestämmande är att erbjuda alternativ. Intervjuperson åtta säger klart att det är en begränsning för personen.

Arbetsätt

Flera intervjupersoner anser att det är svårt att beskriva hur de arbetar med självbestämmande och att det sker genom interaktion mellan brukaren och stödpersonalen. Två intervjupersoner beskriver det såhär: "Jag har faktiskt inte tänkt på hur vi arbetar (---), nog ingen exakt plan utan man frågar dem helt enkelt." (Intervjuperson 6) och

Ja, det vi jobbar ju, alltså, (...) det är att vara lyhörd och se. För de som inte kan prata, där gäller det ju till att se vad de, i vilka situationer de trivs i och i vilka de inte trivs så bra i och vad man kan göra. Till exempel så har vi en som har bildkommunikation, pecc ... där visar hon ju bilder som hon vill göra till exempel (---). (Intervjuperson 7)

Genom citatet av intervjuperson sex går det att utläsa att det är genom interaktion mellan stödpersonal och brukaren som de arbetar för att ta reda på hur brukaren vill ha det. Makten maskeras här genom att personalen har ett ovanifrånsperspektiv där de inte urskiljer att de har sätt att arbeta på för att stödja brukaren, utan att de sker genom att vara lyhörd och fråga. Genom att intervjuperson sju identifierar att ett sätt de jobbar på är genom att vara lyhörd avmaskeras makten sedd ovanifrån (Jfr Mathiesen 1982:60-63)..

Beskrivningen av tillvägagångssättet när en aktivitet ställs in eller inte går att genomföra kan också ses utifrån hur makt maskeras genom att ses ovanifrån. En av intervjupersonerna menar att det inte är upp till henne att bestämma, utan att det är situationen som bestämmer. Detta illustreras i följande citat:

(---) något som inte går att genomföra och då får man säga "tyvärr det går inte idag, vi får sätta något annat". Då är det ju jag som bestämmer att det går, eller ja... haha... det är ju situationen som bestämmer det egentligen, men... Jag vill nog inte påstå att *jag* (---). (Intervjuperson 7)

Genom att intervjuperson sju säger att det inte är hon som bestämmer, utan att det är situationen, så maskeras makten genom att den ses ovanifrån. Intervjupersonen säger att det är situationen som bestämmer och blir då budbärare och tar bort makten som hon själv har, då hon kan ställa in eller erbjuda andra aktiviteter. Intervjupersonens tveksamhet kan tolkas som ett uttryck för osäkerhet och att hon kanske inte är helt övertygad själv att det är situationen som bestämmer, vilket kan ses som ett sätt att synliggöra makten och avmaskera den (Mathiesen 1982:60-63).

Återkommande intervjupersonerna berättelser om hur de arbetar är att de använder ord så som ”motivera” och ”lirka”.

Motivera, motivera, motivera till att göra rätt beslut eller rätt val. När jag känner att det går galet liksom, det här kanske inte är ett jättebra val, att någonstans ändå försöka hitta en lösning som blir bra för brukaren. (Intervjuperson 5)

(---) Och det är inte alltid de inte får bestämma att de inte ska promenera utan då säger vi 'Nu går vi en liten runda.' Då gör de ju det om än motvilligt emellanåt då (---) det är inte så att vi tvingar ut någon att gå va utan med lite lirk så går det ju och sen vet inte jag om det är att man ingriper men jag tycker inte det för dom behöver röra på sig och kanske inte förstår det för sitt eget bästa. (Intervjuperson 6)

Viljeutövningens objekt (Mathiesen 1982:45) från stödpersonalens sida är i citatet ovan att motivera och lirka. Intentionen är att brukaren ska göra ett bra val eller fatta rätt beslut utifrån stödpersonalens tanke att det annars kan gå galet för att brukaren inte förstår vad som är det bästa. I citatet från intervjuperson sex framkommer att hon som stödpersonal gör avvägningen att brukaren behöver motionera med hänvisning till dennes hälsa och de tillvägagångssätt hon tillämpar i situationen är att lirka. Utifrån expertisens makt (Franzén 2010:99) är det personalen som genom sitt yrke är de som har möjligheten att motivera brukaren som i relationen är i underläge. Genom citatet framkommer också på vilket sätt intervjupersonen ser på brukarnas förmåga och att hon motiverar sitt agerande genom att säga att brukaren inte förstår. Andra sätt personalen förhåller sig som kan kopplas till viljeutövningens objekt är beskrivningar så som: ”att styra upp” (Intervjuperson 1) och att “backa upp” (Intervjuperson 3).

Intervjupersoner berättar om att stödpersonalen tar hjälp av sin chef eller av en sjuksköterska i situationer med brukaren där det “inte fungerar”:

(---) skulle det vara att det inte fungerar när vi, som personal säger det, så oftast, så antingen tar vi hjälp av chefen, eller så tar vi hjälp av en sjuksköterska (---) det är precis som att de är lite högre än vi vårdare [skrattar] som jobbar här vi är bara personal liksom, (---) och oftast då så går det hem och att då väljer de ju att inte, gör de sämre valen utan faktiskt göra de bättre valen med hjälp av oss. (Intervjuperson 3)

(---) Ja, då tar vi upp det på-på APT-möten, "hur ska vi lösa denna, alltså situationen här". Och förr, har vi genom åren har vi haft handledning också (---). Då var det mycket den här kvinnan som, nu är 70, som var väldigt aggressiv när hon inte fick som hon ville och sådant. Så att det löste

vi med handledning och sådant. (---) Nu är det inte så att vi behöver ha handledning här, men (---) vi har APT var tredje vecka och då går vi igenom dels varje boende (...) "(...) varit något problem nu de här tre veckorna med den eller vad har hänt?". Och då är chefen också med och oftast sjuksköterskan också. (Intervjuperson 1)

Om stödpersonalen upplever att brukaren inte svarar på stödpersonalens viljeutövning på det sätt som personalen tänkt sig tar de hjälp av chefen eller sjuksköterska. Genom att sjuksköterskan och chefen får status av att vara experter har de möjlighet att definiera och lösa problem genom kunskap och erfarenhet som är kopplad till deras respektive profession. Genom att brukarens beslut påverkas av en person som har kunskap kopplat till sin profession beskriver intervjupersonen att det är okej att, sjuksköterskan eller chefen i egenskap av att vara experter, utövar makt mot brukaren vars självbestämmande får stå till sidan, då dessa i egenskap av sin profession har kunskap om vad som är bra, vilket brukaren inte själv har (Jfr Franzén 2010:101). Utifrån Foucaults (2007/2009a:123, 126-129) beskrivning av pastoralmakt så intar personalen rollen av herden i både situationer där de lirkar och motiverar och i situationer de tar hjälp av eller själv är ”experter”. Intervjupersonerna kan utifrån citaten ses som den goda herden, då motivet bakom maktutövningen är att göra gott utifrån att hitta en lösning som är bra för brukaren.

Kollektivt och individuellt

Intervjuperson fem pratar om övergången från att verksamheten har präglats av ett kollektivt tänk till ett individuellt där brukaren ses som en person frikopplad från sina grannar. Vidare berättar hon att brukarna inte var involverade när de här besluten fattades hon säger:

Alltså, det var nog bara (...) ett beslut uppifrån att såhär ska det vara. Om det var i samband med den nya LSS- lagen och det här, så det har ju *de* egentligen inte varit delaktiga i. (---)
(Intervjuperson 5)

Här illustreras den *byråkratiska makten*, personalen som är i en överordnad position, tvingas agera utifrån att de själv verkar i ett system som de inte själv har makt över. Verksamhetens utformning eller deras egna arbetssätt, regler, chefer och lagen sätter ramar för hur de kan arbeta med brukarna. Samtidigt kan det vara ett sätt att dölja den egna makten som personen faktiskt har. Personal skulle kunnat involvera brukarna i denna förändring, även om det inte förändrat ändringen i sig.

Intervjupersonen berättar att förändringen till ett mer individuellt förhållningssätt har varit positivt för de allra flesta brukare. Intervjuperson fem och åtta beskriver att detta förhållningssätt inneburit större självbestämmande. Intervjuperson fem förklarar att det handlar om att brukarna bland annat genom förändringen fått mer egentid med personal. Alla intervjupersoner beskriver också att ett individuellt bemötande och anpassning utifrån brukaren är viktigt, då de har olika behov och viljor. En möjlig tolkning av övergången från ett kollektivt förhållningssätt till ett mer individuellt, är att det tidigare kan ses som en maskering genom den byråkratiska makten, då personal mer arbetade utifrån de regler och normer som fanns som handlade om att arbeta med brukarna som grupp. Det individuella förhållningssättet innebär avmaskering av den byråkratiska makten där personal i högre utsträckning ser hur de själva påverkar brukarens möjlighet till självbestämmande genom anpassning till individen. Något som underlättats är att det också stöds av själva organisationen och regelverk. Men som samtidigt inte varit omöjligt tidigare, att det trots allt ändå spelar roll hur personal väljer att agera (Jfr Mathisen 1982:64-66). Något som kan illustreras genom följande citat:

Man har ju märkt att (---) de boende att vissa inte uppskattar det (---) det är annan personal här idag också (---) Som vill alla de som bor här väl. Förut har det varit mer strikt, att nu är det 'såhär och såhär och såhär'. Nu är vi inte lika fyrkantiga, utan vi kan vara flexibla här, att det och lösa det på andra vis. Och det är så det ska vara, man ska se lösningar och inte problemen. (Intervjuperson 8)

Det beskrivs också i materialet att vissa inslag om ett kollektiv lever kvar, på två av gruppboendena äts det gemensamma måltider. I dessa avseende är makten fortfarande maskerad då orsakerna till det här förklaras med att det saknas personal och resurser för att lösa det på annat sätt.

Ett annat exempel på samma tema är hur personal har ett gemensamt förhållningssätt. I citaten som följer nedan berättar intervjupersonerna om hur de går tillväga på för att ha samma förhållningssätt mot brukare i olika situationer:

(---) Vi pratar ju mycket med varandra, personalen. Blir jag osäker på någonting då frågar ju jag "Har ni råkat ut för det här? Vet ni och hur tänker ni?" (---) vi bollar mycket med varandra, när vi blir osäkra på saker. (Intervjuperson 5)

(---) att vi då är eniga om att jag har sagt såhär, så att frågar personen så svarar samma och det tycker jag fungerar jättebra, ja, men att det är samma bud från båda hållen så att det inte den ena

personalen blir utmålad som ett svart får liksom att för henne får jag inte, men jag får för honom, utan att man är eniga om det (---). (Intervjuperson 3)

Stödpersonalen som är i överläge i maktrelationen till brukaren blir påverkad av sina kollegor, som, när makten maskeras som byråkrati, utgör det tredje skiktet (Mathiesen 1982:64-65). Intervjuperson tre menar att genom att handla på ett enat sätt undviker personalen att bli utmålad som ett svart får av brukaren och bevakar där med sina egna intressen genom att bemöta brukaren, som är underordnad, på det sätt som personalen kommit överens om. Makten som den enskilda stödpersonalen har att göra på ett annat sätt än det som personalen är eniga om maskeras om den ses som byråkrati. Den enskilda personalen bevakar personalgruppens och sitt eget intresse genom att inte gå emot det sätt att bemöta som personalen som grupp är eniga om (Jfr Mathiesen 1982:64-65).

Begränsningar

På frågor om konfliktsituationer svara flera intervjupersoner först att “nej, det har inte förekommit” (Intervjuperson 4) eller “nej, inte *här* vad jag vet, jag kan inte komma på någonting...” (Intervjuperson 6) för att sedan beskriva möjliga situationer med en konflikt. En annan respondent svara “Ja, måste man kunna säga att det i så fall har med deras tillkortakommande att göra, som det kan bli konflikt ibland, om de inte förstår till exempel (--).” (Intervjuperson 2). Gemensamt för alla, oavsett om de från början identifierar eller inte att det finns konfliktsituationer, är att de någon gång under intervjun beskriver situationer som konflikter. Orsaken till dessa, utifrån citaten, är brukarens förmåga, att brukaren inte förstår eller på grund av omständigheter personalen själva inte rår över, som exempelvis att det bara finns ett visst antal taxi-tider eller att de inte är tillräckligt med personal på plats. Personalens sätt att beskriva sin roll i konflikten tonas ned, vilket kan förstås utifrån diskursens makt. I intervjupersonernas uttalanden visas två diskurser. En där brukaren är ansvarig för konflikten vilket kopplas till brukarens bristande förmåga att formulera sig eller förstå. En sådan beskrivning saknar perspektivet att personal har förmåga att anpassa sitt beteende eller kommunikationssätt så att brukaren förstår. Begränsningen uppstår genom sättet intervjupersonerna väljer att beskriva konfliktsituationen (Jfr Franzén 2010:101). Den andra diskursen handlar om att det är yttre omständigheter som orsakar konflikten, vilka personalen rår för. Samtidigt finns det beskrivningar av hur personal kan påverka dessa omständigheter. Sammantaget medför dessa diskurser en begränsning av självbestämmandet.

En annan sorts konfliktsituation handlar om att personal uppfattar att brukaren skulle må bra av att välja andra alternativ än det som brukaren initialt ville.

(---) vi har en brukare som gärna vill dricka alkohol, som inte kan det, på grund av hennes mediciner och hon blir väldigt upprörd och väldigt ledsen när, alltså för att... de vill vara... precis som alla andra, de vill också gå på krogen, och det kan man göra men man kanske får ta en alkoholfri öl eller ett alkoholfritt vin. Just för att kroppen inte kan ta hand om det, så det blir ingen konflikt så, men det blir väldigt upprörda känslor. (Intervjuperson 3)

Intervjuperson tre beskriver att brukaren, som vill dricka alkohol, kan befinna sig i en miljö där man gör det, men säger att brukaren då får ta ett alkoholfritt alternativ. Sett utifrån hur makt kan maskeras genom att ses utifrån (Jfr Mathisen 1982:44-46) får detaljen alkohol en liten betydelse i intervjupersonens uttalande, samtidigt beskriver intervjuperson tre att detta leder till upprörda känslor hos brukaren, vilket kan tolkas som att det för brukaren har betydelse att drycken innehåller alkohol. Begränsningen och maktutövningen som illustreras i citatet görs utifrån omsorg om brukarens hälsa och att brukaren inte ska komma till skada och kan där med ses som ett uttryck av pastoral maktutövning (Foucault 2007/2009a:126-129, Foucault 2007/2009b:166-167).

Avslutande diskussion

I materialet som samlats in till den här studien framträder en bild av självbestämmande som är starkt kopplad till förmåga, att förstå konsekvenser och att kunna se saker i ett perspektiv som sträcker sig längre än till enstaka beslut frikopplade från varandra. Det framträder också en dubbelhet i personalens uttalanden om brukarens självbestämmande. Det tycks vara svårt att hantera situationer där det till följd av brukarens självbestämmande uppstår konflikter, vilka i vissa avseende inte uppfattas som konflikter av intervjupersonerna. Brukarens självbestämmande existerar på vissa sätt genom att personalen presenterar alternativ som brukaren kan välja mellan. Detta tillvägagångssätt innebär samtidigt en begränsning av självbestämmandet då brukaren inte är fri att välja mellan alla möjliga alternativ. Personalen ser inte sitt eget sätt att bemöta brukaren som begränsande, utan identifierar begränsningarna i brukarens funktionsnedsättning och i brist på resurser som ligger utanför personalens kontroll. Personalen har svårt att beskriva hur de arbetar för att stödja till självbestämmande, men identifierar lyhördhet och personkännedom som viktiga verktyg, särskilt i förhållande till

brukare som kommunicerar på andra sätt än genom tal. Andra sätt som kan identifieras som arbetssätt är att motivera, lirka och använda schema.

Brukarens självbestämmande begränsas med hänvisning till att brukaren inte ska komma till skada eller utifrån stödpersonalens uppfattning om vad som är brukarens bästa. I vissa utsagor finns resonemang kring om det går att veta vad som är "rätt" eller bäst och i så fall vem som har möjlighet att avgöra detta. I vissa lägen ser intervjupersonerna det som det enda alternativet och nödvändigt att ingripa, något som kan tolkas som ett uttryck för pastoralmakt (Foucault 2007/2009a 123, 126-129; Foucault 2007/2009b:166-167). Vi upplever att det finns en frånvaro av medveten reflektion kring huruvida brukaren också vill det som stödpersonalen bedömer är bäst för dem samt om brukaren över huvud taget vill ha hjälp med det som stödpersonalen bedömer att de behöver stöd med. Stödpersonal berättar om situationer där brukaren gör motstånd mot deras bedömning genom att bli, arg, ledsen eller upprörd men kopplar inte samman detta med att brukaren eventuellt inte vill såsom personalen vill. Motståndet kopplas till brukarens funktionsnedsättning och på så sätt förminskas brukarens viljeyttring.

En tanke att bära med sig är att stödpersonalen arbetar för människor som är beroende av deras stöd för att utöva självbestämmande. Om personal överhuvudtaget inte haft inverkan på brukares beslut hade det kunnat leda till negativa och eventuellt skadliga konsekvenser för brukaren. Makten verkar i samspelet mellan stödpersonalen och brukaren. Utifrån att brukaren är beroende av stöd finns det alltså ett inslag av pastoralmakt i relationen dem emellan som kan ses som nödvändig för att brukaren ska ha det bra. Samtidigt anser vi att stödpersonal ständigt behöver resonera kring sitt sätt att förhålla sig till hur de ska arbeta för brukaren bästa samtidigt som de stödjer till självbestämmande. För att på så sätt alltid utmana tanken om att den egna uppfattningen om vad som är brukarens bästa inte väger tyngre än att brukaren själv får bestämma.

Referenslista

Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2 upplagan. Malmö: Liber

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran (2011) "Intervjuer" I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Foucault, Michel (2007/2009a) "8 February 1978" I Michel Senellart (red.) *Security, territory, population. Lectures at the Collège De France 1977-1978*. New York: Palgrave/Macmillan

Foucault, Michel (2007/2009b) "22 February 1978" I Michel Senellart (red.) *Security, territory, population. Lectures at the Collège De France 1977-1978*. New York: Palgrave/Macmillan

Franzén, Mats (2010). "I fråga om makt. Diskurser, resurser, kontexter". I Ted Goldman (red.). *Samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur

Giertz, Lottie (2012) *Erkännande, Makt och Möten. En studie av inflytande och självbestämmande med LSS*. Växjö: Linnaeus University Press

Heller et al. (2011) "Self Determination across the Life Span. Issues and Gaps." I *Exceptionality*. Vol. 19 (1), sid. 31-45

Johansen, Björn-Erik; Lysvik, Leif & Thomasen, Terje (2014) "Struggle for self-determination among service users in Norway" *Learning disability practice*. vol. 17 (10) sid. 31-34

Jönson, Håkan (2010) *Sociala problem som perspektiv. En insats för forskning och socialt arbete*. Malmö: Liber

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2 upplagan Lund: Studentlitteratur

Larsson, Monica (2008) *Att förverkliga rättigheter genom personlig assistans*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.

Mathiesen, Thomas (1982) *Makt och motmakt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen

Persson, Elsa-Britta (2014) *Om makt och självbestämmande för personer boende i LSS-bostäder i Jämtland*. Östersund: FoU Jämt.

Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2011) "Att analysera kvalitativt material" I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

SOU (2008:77) *Möjlighet att leva som andra. Ny lag om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Widerlund, Lena (2007) *Nya perspektiv men inarbetad praxis. En studie av utvecklingsstördas delaktighet och självbestämmande*. Luleå: Luleå tekniska universitet Institutionen för hälsovetenskap

Bilaga 1 Informationsbrev

Informationsbrev

”Självbestämmande i bostad med särskild service - ur personalens perspektiv”

Vi är två studenter, Beatrice Berglund och Martina Åkerman, som läser socionomprogrammet vid Lunds Universitet. Den här terminen skriver vi kandidatuppsats i ämnet socialt arbete.

Vi vill genomföra en studie med syfte att ta reda på hur personal som arbetar på bostad med särskild service enligt LSS förstår begreppet självbestämmande, hur personalen omsätter denna förståelse i praktiskt arbete samt hur de beskriver att de hanterar situationer där brukarens självbestämmande krockar med ett intresse av omvårdnad. Vi är intresserade av att undersöka de möjligheter och begränsningar du som personal har erfarenhet av och upplever att det finns i mötet med personer på ditt boende.

Vi har för avsikt att genomföra åtta stycken intervjuer, dessa kommer ske enskilt. Vi beräknar att intervjun kommer pågå ca. 30 minuter. I samband med intervjun kommer vi spela in vårt samtal. Urvalet har gjorts utifrån att vi vill intervjua tillsvidareanställda som arbetar på bostad med särskild service enligt LSS med brukare tillhörande personkrets 1.

Det material som vi samlar in genom intervjuerna kommer vi förvara så att ingen obehörig kan ta del av materialet, det kommer bara vara tillgängligt för oss som genomför undersökningen. Resultatet kommer att presenteras i form av en uppsats där intervjupersonerna och den aktuella gruppboenden anonymiseras så att det inte går att koppla resultatet till enskilda individer eller arbetsplatser.

Ditt deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst avbryta ditt deltagande utan närmare motivering.

Ytterligare information om undersökningen kan lämnas av oss som genomför undersökningen och vi kan nås på:

Martina Åkerman: *telefonnummer* el. mail: *mailadress*

Beatrice Berglund: *telefonnummer* el. mail: *mailadress*

Eller handledare, Lotti Ryberg Welander: *mailadress*

Du tillfrågas här med om deltagande i denna undersökning.

Bilaga 2 Intervjuguide

Informera om:

- Frivilligt deltagande - möjlighet att avbryta, välja att ej svara på fråga
- Anonymitet
- Intervjun spelas in
- Materialet kommer användas till kandidatuppsats i socialt arbete.

- *Samtycker du till att delta i denna undersökning?*

Bakgrundsfrågor:

1. Hur ser din erfarenhet ut av att arbeta på gruppboestad med personkretsen?
2. Kan du berätta om gruppboestaden du arbetar på? (hur många jobbar där, antal boende, funktionsnedsättning/förmåga/diagnoser)

Intervjufrågor/teman:

1. I vilken omfattning upplever du att brukaren har självbestämmande?
2. Kan du ge exempel på situationer när du upplever att brukarna har självbestämmande?
 - Gällande sin fritid?
 - Vilken personal de ska jobba med?
 - Vem de ska bo med?
 - Vad de ska studera, jobba med?
 - Relationer – vänner, familj, kärlek
3. Hur ser du på din roll i förhållande till självbestämmande för brukaren? På vilka sätt upplever du din roll stödjande? Begränsande? Ge exempel.
4. Hur arbetar ni på din arbetsplats för att stödja brukarna till självbestämmande?
5. Kan du beskriva situationer där det till följd av brukarens självbestämmande uppstått konflikter?
6. Vilka verktyg har du i ditt arbete för att hantera sådana konflikter (fråga 4)?
7. Hur arbetar ni i personalgrupp och tillsammans med er ledning för att undvika och förebygga att konflikter uppstår?
8. Kan du beskriva etiska dilemman som berör att uppfylla brukarens självbestämmande och det ansvar ni har som personal? Ge exempel.
9. Vilka arbetsmetoder/verktyg använder ni för att ta reda på och stödja brukaren att leva det liv som brukaren vill?

10. Vilket stöd upplever du att du får i ditt arbete från arbetsgruppen och arbetsledningen? Relaterat till etiska dilemman, konfliktsituationer, att öka brukarens självbestämmande?
11. Vilka möjligheter och svårigheter upplever du att det finns för de brukare du arbetar med att själva bestämma? Hur anpassar ni ert arbetssätt utifrån brukarens individuella behov?
12. Hur förhåller du dig till en situation där brukaren inte skulle vilja göra något/ eller delar av det som ni eller någon annan i personalgruppen/god man/anhörig kommit överens med brukaren om?
13. Finns det situationer då du upplever att det är du som bestämmer istället för brukaren? Ge exempel. Varför blir det så?
14. Vad anser du det ha för betydelse att själv få bestämma över sitt liv?
15. Hur upplever du att det är att stödja en människa till självbestämmande som på olika sätt är beroende av andra för att kunna bestämma själv? Beskriv hur arbetsgruppen och ledningen förhåller sig och arbetar med denna typ av frågor.
16. Hur ser din personliga tolkning av begreppet självbestämmande ut?

Avslutande frågor:

- Utöver det vi pratat om - finns det något du vill tillägga? Eller förtydliga?
- Om det uppstår oklarheter för oss senare i processen med uppsatsen - är det ok om vi kontaktar dig igen?